

Sofie Hjorthen Lauvås

Hvem inviteres inn i den moderne byen?

En kvantitativ analyse av sosial bakgrunns betydning for bruk av byen

Masteroppgave i sosiologi

Trondheim, juni 2017

Institutt for sosiologi og statsvitenskap

Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap

NTNU - Norges tekniske-naturvitenskapelige universitet

Abstract

Over the last decades Norwegian (and western) cities have undergone a massive transformation, where the sparsely inhabited and traffic-based city has changed into a compact, sustainable and cultural area for living, working and walking. However, this transformation and upgrade of urban areas has led to an extensive gentrification of the city – where former working class areas have become attractive neighbourhoods for the educated and creative middle class. The modern city has therefore been criticized for excluding groups based on social background. This thesis addresses modern city planning and its potential social consequences through an investigation of the correlation between social background and the use of urban activities – mainly related to culture, recreation and movement. The data consists of data from three different surveys (Levekårsundersøkelsen 2007, Undersøkelse om folks forhold til kommunen 2008 and Ungdata 2010-2015). To discuss my findings, I apply geographical theorizations regarding “place”, presented by Relph, Rose and Cresswell, in addition to Bourdieu’s theory of class and power.

My findings show that social background (mainly education) have a positive effect on the use of cultural activities, and a negative or no effect on the recreational activities. Based on this I argue that the cultural city may be more accessible and attractive for those with a higher cultural capital, and therefore easier to identify with for the middle class. I extend this discussion with a description of other tendencies in modern city planning (image building and innovative workplaces) to show that my findings probably relate to not only the cultural city, but also other priorities in the modern city. Based on my assumption that social background correlates with many of the modern urban tendencies, I argue that the city represents a coupling of personal dispositions and place – where an exclusion based on capital not only results in an exclusion from specific activities, but the city as a whole.

Forord

Denne masteroppgaven markerer slutten på fem års studier i sosiologi. Dette studieløpet skulle egentlig være en vei ut i skolevesenet, men fascinasjonen for faget har gjort tanken fjernere for hvert år. Jeg har blitt utfordret hele veien av forelesere og veiledere som utallige ganger har spurt «hvor er sosiologien i dette?» – og jeg har møtt meg selv i døra igjen og igjen. Til slutt sitter jeg igjen med en masteroppgave og et hode fullt av sosiologi. Jeg har ikke blitt så mye bedre på quiz, men jeg har blitt betraktelig klokere.

Jeg vil rette en stor takk til min veileder Arild Blekesaune, som har hatt en åpen kontordør, godt humør og gode faglige innspill. Den viktigste jobben har du likevel gjort utenfor kontoret, da du med en utrolig formidlingsevne fikk øynene mine opp for kvantitativ metode. Jeg vil også takke de ansatte ved Institutt for lærerutdanning, som har vist meg stor tillit i mine engasjement som forsknings- og læringsassistent.

I tillegg vil jeg takke alle de herlige og oppegående menneskene jeg har brukt all tiden min på. Jeg hadde i utgangspunktet en plan om å finne meg selv, men jeg fant dere i stedet.

Til slutt vil jeg takke Lars. Takk for at du holder livet i vater, og takk for at du klarer å leve med at mitt vokabular har begrenset seg til «hvor er sosiologien i dette?».

Sofie Hjorthen Lauvås

Trondheim, juni 2017

Innhold

1. Innledning	1
1.1 Kort historisk gjennomgang	2
1.2 Definisjon: Bruk av byen	3
1.3 Oppgavens disposisjon	3
2. Offentlige retningslinjer for norsk byplanlegging	5
3. Teoretisk rammeverk	7
3.1 Stedsteori.....	7
3.1.1 Tilhørighet og identitet.....	7
3.1.2 Sted og makt.....	8
3.2 Pierre Bourdieu: Makten i distinksjoner.....	10
3.2.1 Kapital	10
3.2.2 Disposisjoner og habitus.....	11
3.2.3 Symbolsk vold og makt	12
3.3 Litteraturgjennomgang: Moderne byplanlegging.....	13
3.3.1 Det økonomiske aspektet ved byutvikling.....	14
3.3.2 Image og kultur i byplanlegging.....	15
3.3.3 Livet mellom husene: Rekreasjon i byrommet.....	16
3.3.4 Hvor i det faglige landskapet ligger min oppgave?.....	17
3.4 Tidligere norsk forskning	17
3.4.1 Kulturvaner.....	18
3.4.2 Rekreasjonsvaner.....	18
3.4.3 Bevegelsesmønster	19
3.5 Hypoteser.....	20
4. Data og metode	23
4.1 Datamateriale og utvalg.....	23
4.2 Variabler.....	24
4.2.1 Avhengige variabler	24
4.2.2 Uavhengige variabler.....	25
4.3 Metodisk tilnærming	28
4.3.1 Statistiske tester	29
4.3.2 Metodiske svakheter knyttet til validitet	29
5. Analyse	31
5.1 Kulturelle aktiviteter.....	31
5.2 Rekreasjonsaktiviteter	35
5.3 Bevegelsesaktiviteter.....	37
6. Diskusjon	41

6.1 Kulturvaner.....	41
6.1.1 Kulturbyen for eliten?.....	42
6.2 Rekreasjonsaktiviteter og bevegelsesmønster	44
6.2.1 Sosial rettferdighet i de offentlige rom?	46
6.2.2 Å settes ut på gata.....	47
6.3 Gentrifisering: Byen for middelklassen.....	49
6.3.1 Image og gentrifisering.....	49
6.3.2 En by for høyt utdannede kontorarbeidere?	50
6.4 Den moderne byen: Romliggjøring av kapitalene	51
6.4.1 Byen som ideologisk verktøy	53
7. Avslutning.....	57
7.1 Veien videre	58
Litteratur.....	61

Tabeller

Tabell 1: Logistisk regresjon med «ikke benyttet» som referansekategori.....	32
Tabell 2: Lineær og negativ binomisk regresjon av kulturelle aktiviteter	34
Tabell 3: Lineær og negativ binomisk regresjon av rekreasjonsaktiviteter.....	36
Tabell 4: Negativ binomisk og logistisk regresjon av bevegelsesaktiviteter	38

1. Innledning

Temaet for denne oppgaven er ulike sosiale gruppers bruk av byen. Oppgavens fokus er å belyse sammenhengen mellom sosial bakgrunn og hvor ofte urbane aktiviteter brukes, og hva dette kan fortelle om de moderne strømmingene i norsk byplanlegging. Moderne norsk byplanlegging er i dag preget av fortetting og klimavennlige løsninger, der befolkningstetthet og korte avstander mellom hjem, arbeid og tilbud prioriteres. Dette begrunnes stort sett ut fra bærekraftighet og folkehelse, hvor hensyn til klima og befolkningens fysiske og mentale helse vektlegges (Røe 2015). Visjonene i byplanleggingen forespeiler ofte et dynamisk og aktivt bysentrum, der kultur, bærekraftige boliger, kunnskapsintensive næringer og offentlige og private tilbud lever hånd i hånd – holdt sammen av en spaserende, syklende eller kollektivreisende befolkning (Kommunal- og moderniseringsdepartementet 2015). Denne utviklingen har blitt både hedret og kritisert. Kritiske røster mener at den moderne byen først og fremst utvikles for bestemte grupper i befolkningen, og at byen er i ferd med å bli et arnested for den utdannede og kulturelle middelklassen med kreative og kontorbaserte arbeidsplasser (Florida 2005).

I forlengelse av denne kritikken ønsker jeg å diskutere implikasjonene av den moderne organisering av norske byer, da med fokus på hvem som inviteres inn i den kulturelle, kompakte og bærekraftige byen. Kritikken av moderne byplanlegging påpeker at byen har blitt et sted hovedsakelig tilpasset høyere sosiale lag, og det er dette jeg skal fokusere på i denne oppgaven. Denne oppgaven er et forsøk på å koble sammen sted og sosial bakgrunn, der jeg skal undersøke om bruken av urbane aktiviteter har en sammenheng med sosiale faktorer – da med særlig vekt på utdanningsnivå og inntekt.

Sted og *by* er et tema som hovedsakelig har falt under geografiens domene, og jeg ønsker i denne oppgaven å diskutere den moderne byens implikasjoner også i et sosiologisk perspektiv. Som teoretisk innfallsvinkel bruker jeg geografisk stedsteori, som framstilt av Edward Relph, Gillian Rose og Tim Cresswell, i tillegg til Pierre Bourdieus teoretiseringer av disposisjoner, distinksjoner og makt. Bourdieu (1984) har gjennom omfattende empiriske undersøkelser påpekt hvordan forbruksvaner i stor grad avhenger av klasse, og det er denne tanken jeg skal følge opp i denne oppgaven. Jeg baserer meg på kvantitative analyser av foreliggende data om nordmenns bruk av ulike tilbud og aktiviteter, og skal med utgangspunkt i mine funn diskutere om den moderne norske byplanleggingen legger bedre til rette for bestemte sosiale grupper. Jeg har med bakgrunnen i dette utledet følgende problemstilling:

Hvordan kan dagens norske byplanlegging forstås som klasset?

Jeg bruker i min problemstilling begrepet *klasset*, et begrep jeg mener henviser til hvorvidt moderne byplanlegging kan anses som mer tilpasset enkelte sosiale lag – som i sin konsekvens kan innebære inklusjon og eksklusjon basert på klasse. I norsk sosiologi brukes begrepet blant annet av den Julia Orupabo i hennes analyse av det norske arbeidsmarkedet (Orupabo 2013, 2016). Med utgangspunkt i Bourdieu kan dette begrepet adressere maktforholdet mellom ulike sosiale lag, og jeg mener min problemstilling danner en fruktbar ramme for koblingen mellom sted, sosial ulikhet og makt.

1.1 Kort historisk gjennomgang

Det å bo i by eller tettsted er blitt stadig mer populært de siste tiårene. Rett etter årtusenskiftet ble majoriteten av den globale populasjonen for første gang i historien regnet som urban i stedet for rural (Gehl 2010). I Norge bor over 80 prosent av befolkningen i byer og tettsteder, og det er her vi forventer den sterkeste veksten de kommende årene (Kommunal- og moderniseringsdepartementet 2016). Dette er en betydelig omveltning fra den norske bysituasjonen som rådet tidligere. Fram til slutten av 1980-tallet var de fleste norske byene preget av stor spredning, noe som var en konsekvens av blant annet den enorme økningen i bilbruk fra 1960-tallet, i tillegg til en prioritering av jordbruk og rekreasjonsområder (Næss, Saglie og Thorén 2015; Kommunal- og regionaldepartementet og Miljøverndepartementet 2013). Nye utvidelser av byene ble ofte plassert bortenfor dyrket mark og andre naturområder. Dette førte etter hvert til et fragmentert og spredt utbyggingsmønster, der arealer ofte ikke ble fullt utnyttet (Næss, Saglie og Thorén 2015).

Utover 1980-tallet begynte nye prioriteringer å vokse fram i byplanleggingen. Det fragmenterte utbyggingsmønsteret bød på nye bekymringer, da særlig knyttet til natur og miljø. Spørsmålet om bærekraftighet ble svært aktuelt, og mange mente at en mer kompakt byutvikling ville sette et mindre klimafotspor (Næss, Saglie og Thorén 2015). Dette ble starten på en ny oppfatning av hva som kjennetegner en god by. Byen, som tidligere var preget av industri, billige boliger og et sterkt innslag av arbeiderklassen, er nå blitt et sted preget av kultur, fortetting og liv i byrommene (Millstein og Hofstad 2017). Det har blitt svært attraktivt å bo i byen, og det satses mye på at det skal være mulig å bo, jobbe og leve i bykjernen. Det investeres i dyre kulturbygg, byrom gjenopplives og det dukker opp stadig nye og kreative næringer (Røe 2015). Dette har ført til en omfattende gentrifisering av sentrumsområder, hvor den utdannede og ressurssterke middelklassen flytter inn, og lavere sosiale lag presses ut (Huse 2014; Røe 2015).

1.2 Definisjon: Bruk av byen

Denne oppgaven baserer seg som nevnt på kvantitative undersøkelser om folks bruk av urbane aktiviteter, herunder aktiviteter og tilbud som kan anses som typiske for indre bykjerne. Jeg skal analysere bruken av ti ulike aktiviteter og tilbud som omhandler kultur, rekreasjon og bevegelse, som innebærer ulike kulturtilbud, kaféer, restauranter og parker, samt forflytning i nabolaget. Datagrunnlaget for analysen er Levekårsundersøkelsen 2007, Undersøkelse om folks forhold til kommunen 2008 og Ungdata 2010-2015. Disse dataene skal brukes til å undersøke de urbane bruksvanene til større grupper av mennesker, som i min diskusjon skal knyttes opp mot menneskers opplevelse av sted. Det må understrekes at de valgte aktivitetene knyttet til kultur, rekreasjon og bevegelse kun utgjør noen aspekter ved moderne byutvikling. Jeg skal derfor også innlemme beskrivelser av utviklinger knyttet til gentrifisering, bolig og næringsliv i min diskusjon, da jeg mener disse er nødvendige supplement for å forstå mine funn og moderne norsk byplanlegging.

Selv om jeg skal diskutere hvordan sted (herunder byen) kan oppfattes og oppleves, er det viktig å understreke at mitt valgte datagrunnlag ikke innebærer informasjon om hver enkelt personlige opplevelse av by og sted. En mer inngående og kvalitativ vurdering av enkeltmenneskers bevegelse og opplevelse i bybildet er derfor utenfor rekkevidde. Gjennom oppgaven skal jeg forsøke å komme med et bidrag til forskningen på byer og sosial ulikhet, og funnene vil vise noen antydninger til hvordan norske byer brukes og hvilke spørsmål det kan være nyttig å studere videre.

1.3 Oppgavens disposisjon

I kapittel to skal jeg presentere noen utdrag og kommentarer knyttet til offentlige retningslinjer i norsk byplanlegging, og dette vil i tillegg til mine funn fungere som et empirisk bakteppe i min diskusjon. Deretter følger en redegjørelse for oppgavens teoretiske rammeverk i kapittel tre, hvor jeg gjennomgår teori, litteratur på feltet og tidligere forskning som er relevant for min problemstilling. Oppgaven baserer seg på to teoretiske perspektiver; geografisk stedsteori og Pierre Bourdieus teoretiseringer rundt sosial ulikhet og makt. I kapittel fire presenteres og diskuteres datagrunnlaget for min analyse, samt refleksjoner rundt min metodiske tilnærming. I kapittel fem presenteres og kommenteres resultatene fra analysen. I kapittel seks diskuterer jeg mine funn i lys av teori, litteratur og tidligere forskning for å forsøke å besvare min problemstilling. Med utgangspunkt i dette diskuterer jeg hvordan mine funn må forstås i lys av flere nye strømninger i moderne byplanlegging. I kapittel syv følger en avsluttende konklusjon, hvor jeg i tillegg diskuterer det teoretiske grunnlaget og forslag til veien videre.

2. Offentlige retningslinjer for norsk byplanlegging

Hvert fjerde år publiseres regjeringens utarbeidede forventninger til regional og kommunal planlegging. Disse forventningene skal legges til grunn for fylkestingenes og kommunestyrenes arbeid med regionale og kommunale planstrategier og planer – og forventningene er derfor retningsgivende for regional og kommunal planlegging (Kommunal- og moderniseringsdepartementet 2015). Det nyeste dokumentet, utgitt i 2015, legger i likhet med tidligere forventninger vekt på en bærekraftig samfunnsutvikling. Det legges vekt på omstillingen til et lavutslippssamfunn, og det oppfordres til effektiv ressursutnyttelse. I tillegg understrekes betydningen av økt verdiskapning, næringsutvikling og innovasjon (Kommunal- og moderniseringsdepartementet 2015).

Når det gjelder eksplisitte råd og forventninger knyttet til byene, legger de nasjonale forventningene fra 2015 vekt på befolkningsveksten vi opplever i de norske byene, og hvordan dette legger press på arealer og infrastruktur. Det understrekes at byspredning må begrenses for å begrense transportbehov og klimagassutslipp, og dette vil ifølge Kommunal- og moderniseringsdepartementet i tillegg styrke grunnlaget for kollektivtransport, sykkel og gange. Det legges altså stor vekt på klimaaspektene ved norske byer og tettsteder i de nyeste nasjonale forventningene til planlegging. I tillegg inneholder dokumentet retningslinjer knyttet til det sosiale livet i byene under forventninger og råd til planlegging i bystrøk. Jeg velger å presentere deler av dette kapittelet som et direkte sitat:

Et levende sentrum med et variert tilbud av boliger, handel, tjenester og kultur er viktig for byer og tettsteders attraktivitet og konkurransekraft. (...) For å styrke by og tettstedssentrene, er det derfor viktig at kommunene har en aktiv og helhetlig sentrumspolitik og tilrettelegger for etablering av både boliger, arbeidsplasser, handel og servicefunksjoner i sentrum. Kompakt by- og tettstedsutvikling vil bidra til økt aktivitet i sentrum, samtidig som korte avstander mellom bolig og daglige gjøremål gjør hverdagen enklere. God tilrettelegging for gående vil også gi økt aktivitet i sentrum. Kommunene og privat næringsliv oppfordres til å samarbeide om sentrumsutviklingen. Vi vil i fremtiden etterspørre byer og tettsteder med både urbane og grønne kvaliteter, og med attraktive byrom, møteplasser og utearealer (Kommunal- og moderniseringsdepartementet 2015: 21).

I 2013 ble rapporten «Faglig råd for bærekraftig byutvikling» utarbeidet av Fagrådet for bærekraftig bypolitikk, og deretter utgitt av Kommunal- og regionaldepartementet og Miljøverndepartementet. I denne rapporten har fagrådet utarbeidet en rekke råd for byutvikling i norske byer, da med særlig fokus på *bærekraftig bypolitikk*. Med dette legger fagrådet til grunn

en byutvikling som dekker de behov og ønsker dagens innbyggere har, uten å forringe mulighetene for kommende generasjoner til å få dekket sine (Kommunal- og regionaldepartementet og Miljøverndepartementet 2013). Beskrivelsen av bærekraftig bypolitikk sentrerer seg rundt formuleringer som «kvalitet», «sosialt bærekraftige løsninger», «lønnsomhet», «kostnader», «økonomi» og «innovasjon». De skriver i tillegg at en bærekraftig bypolitikk legger vekt på arkitektur og byplanlegging av høy kvalitet, gir gode rammevilkår for økonomien, og fungerer positivt på folkehelsen gjennom redusert bilbruk og mer bruk av føtter, sykler og kollektivtransport.

I kapittelet om *bykvalitet*, kommer rådet med tre faglige råd knyttet til god bykvalitet i bærekraftig byplanlegging og bypolitikk:

1. Byen må ha attraktive offentlige rom og et aktivt gateliv.

Her legges det særlig vekt på gatelivet og et ønske om et yrende folkeliv i byen. Det oppfordres til at tilgjengelighet til fellesrommene prioriteres, da det understrekes at de offentlige rommene er byenes møteplasser.

2. Fremme handel, kultur og næring i sentrum.

Her vektlegges handelens betydning for å opprettholde et folkeliv i byen, selv om dette ser ut til å gå begge veier:

Bygater må ha vinduer man kan titte i, varierte kulturopplevelser, byrom og bygninger som oppleves som trivelig, og steder der man kan ta en matbit eller sitte i solen når det er vær til det. Dette er faktorer som må til for at det skal oppleves mer attraktivt å ivareta både nødvendig og lystbetont handel i sentrum fremfor på et kjøpesenter (s.36).

Rådet skriver at næringslivet er avhengig av høy nok tetthet av folk i by- og bydelssentrum for at det skal være økonomisk bærekraftig å etablere seg i byen.

3. Samordne byplanlegging for klima, miljø og folkehelse.

Her trekkes folkehelsen fram som helt sentral i en bærekraftig byutvikling: «Fortetting, sammenhengende nærliggende grøntområder, sykkelstier og tilrettelegging for fotgjengere, er alle tiltak som fremmer fysisk og mental helse» (s.38). Rådet understreker de helse- og klimamessige fordelene med gang- og sykkelvei, et godt kollektivtilbud og restriksjoner for privatbilisme.

Kort oppsummert kan de offentlige retningslinjene for norsk byplanlegging karakteriseres som svært omfattende og med et stort fokus på bærekraftighet, kultur, folkefylte byrom, innovasjon og bærekraftige næringer. Alle disse aspektene utgjør sentrale elementer i denne oppgaven, da jeg mener disse på hver sin måte representerer inklusjon og eksklusjon i den moderne byen.

3. Teoretisk rammeverk

I dette kapitlet skal jeg presentere oppgavens teoretiske rammeverk. Dette innebærer i hovedsak en presentasjon av relevant geografisk og sosiologisk teori, i tillegg til en nærmere gjennomgang av litteratur og tidligere forskning på feltet. Jeg presenterer teorien først, da jeg mener det teoretiske grunnlaget er nært knyttet til og dels førende for hvilken hvilke faglige bidrag jeg mener er relevante og nødvendige i min studie av den moderne byen. Selve teoripresentasjonen er todelt, hvor jeg først gjennomgår ulike geografiske teoretiseringer rundt begrepet *sted* (place), før jeg deretter presenterer Pierre Bourdieus teoretiseringer av distinksjoner og sosial ulikhet. Teoripresentasjonen følges deretter av en gjennomgang av litteratur og tidligere forskning knyttet til oppgavens tema, før jeg med utgangspunkt i hele det teoretiske rammeverket utleder mine hypoteser.

3.1 Stedsteori

For å diskutere moderne byplanlegging har jeg valgt å legge vekt på teoretiseringer rundt stedsbegrepet. Begrepet sted er først og fremst et fremtredende sentralt begrep innenfor den geografiske fagtradisjonen, hvor forståelsen av sted har blitt satt under lupen i lang tid. Sted blir ofte ansett som noe naturlig og uforanderlig, og sted og rom har i lang tid har blitt avfeid som kun naturlige og fysiske. Geografer (og sosiologer og antropologer) har adressert denne avfeingen, og har i flere tiår vurdert sted som sosialt konstruert (Cresswell 1996). Steder kan være svært betydningsfulle for mennesker, og vi må forstå steder som noe mer enn fysiske plasser (Relph 1976). Steder er altså ikke kun materielle eller kun mentale: De er en kombinasjon av begge, og kan ikke reduseres til en av dem (Cresswell 1996). Dette er en forståelse jeg legger til grunn gjennom hele min oppgave, og jeg ønsker ikke å redusere den moderne byen til noe rent fysisk eller rent sosialt. Selv om denne forståelsen av sted er rådende innenfor stedsteori finnes det ulike tilnærminger og vokabular knyttet til stedsbegrepet, noe jeg vil presentere i det følgende.

3.1.1 Tilhørighet og identitet

Tilhørighet er et av de mest sentrale temaene i teoretiseringen rundt begrepet sted. Dette settes ofte i sammenheng med menneskers opplevelse av sted, og hvordan mennesker føler en tilknytning til et sted. Geografen Edward Relph har kommet med viktige bidrag til forståelsen av sted og tilhørighet. I 1976 utga han boken «Place and placelessness», hvor han introduserte helt nye måter å tenke på og vurdere sted. Relph (1976) introduserte begrepene *insideness* og *outsideness* for å beskrive hvordan mennesker opplever et sted, og begrepene henviser til graden av tilhørighet og involvering et menneske eller en gruppe har til et bestemt sted. Hvis man føler

seg *inside* et sted, er man heller *her* enn *der*, trygg i stedet for truet, beskyttet i stedet for utsatt, og avslappet i stedet for stresset. Den sterkeste formen for tilhørighet er det Relph betegner som eksistensiell insidens. Dette er en dyp og ubevisst involvering i et sted, og er en opplevelse folk har når de er hjemme i sitt eget lokalsamfunn og område. Det motsatte av denne følelsen er eksistensiell outsidens, som beskriver følelsen av å være fremmed på et sted. Dette er en følelse man ofte finner hos nykommere eller mennesker som har returnert til hjemplassen sin etter lang tid (Relph 1976).

En annen tilnærming til sted og tilhørighet finner vi hos geografen Gillian Rose, som diskuterer det velkjente geografiske begrepet *sense of place* (Rose 1995). Uttrykket *sense of place* er hovedsakelig brukt av mange geografer for å vektlegge hvordan steder knyttes til personlige følelser og opplevelser, og at steder derfor kan få stor betydning for mennesker. Rose (1995) argumenterer for at koblingen mellom menneske og sted må ses i lys av identitet, da betydningen man legger i et sted kan være så kraftfull at stedet etter hvert blir en sentral del av ens egen identitet. Dette kaller Rose å identifisere seg *med* et sted, hvor identitet og sted knyttes sammen gjennom en følelse av tilhørighet. Å føle tilhørighet innebærer å føle seg komfortabel på et sted, fordi stedets kvaliteter symboliserer ens egen identitet (Rose 1995)

Opplevelsen av sted er likevel ikke kun et spørsmål om individets personlige tilknytning som foregår innenfor ens egen mentale kapasitet. Stedsbegrepet innebærer også sosiale og kulturelle mekanismer, og Rose understreker at *sense of place* derfor også må forstås i lys av en bredere sosial kontekst (Rose 1995). Sted er personlig, men også skapt av sosiale, kulturelle og økonomiske omstendigheter. En opplevelse av sted er derfor ikke bare noe individuelt – det er også sosialt. Steder oppleves og forstås derfor ut i fra bestemte sosiale posisjoner, og av bestemte sosiale årsaker (Rose 1995). En slik forståelse av sted vil være viktig i min vurdering av moderne byplanlegging, da den setter individets stedsopplevelse i en større sosial kontekst. Rose (1995) skriver videre at det samme stedet kan være betydningsfullt for ulike mennesker på ulike måter, og det er dermed ikke uvanlig at det samme stedet uttrykkes gjennom mange forskjellige *senses of place*. Dette kan by på utfordringer, da ulike *senses of place* kan motsi hverandre, og derfor bli en kilde til konflikt.

3.1.2 Sted og makt

Stedsbegrepet har også blitt knyttet til makt. Den britiske geografen Tim Cresswell har i sine teoretiseringer rundt sted forsøkt å koble meningsaspektet sammen med maktaspektet: «Place, at a basic level, is space invested with meaning in the context of power» (Cresswell 2004: 12). Han beskriver hvordan meningene og betydningene man legger i et sted ikke er naturlige og

selvvalgte, men er i stedet konstruert av aktører som har makt til å definere hvordan stedet skal være, hva som er passende på plassen og hvem som hører til (Cresswell 2004).

Dette finner vi også igjen hos Rose. Rose (1995) skriver at noen senses of place er mektigere enn andre, og at det i de fleste situasjoner vil være et spørsmål om hvilken sense of place som dominerer og hvilken som må kjempe for å uttrykke seg. Det mest tydelige eksempelet på hvordan sosiale maktforhold kan strukturere ulike senses og place, er situasjoner hvor én sense of place blir så dominerende at den tilslører andre forståelser av det samme stedet (Rose 1995). Dette har ifølge Rose fått mye oppmerksomhet de siste tiårene, da det er blitt et økende fokus på image i urbane områder – som blant annet innebærer et ønske om å tiltrekke seg en viss type mennesker eller gruppe. Myndighetenes og byutviklernes fremstillingen av byen deles ikke nødvendigvis av alle, og mange kjenner seg ikke igjen i det bildet som tegnes av byen de bor i. Resultatet kan bli at alternative senses of place hviskes ut av den dominerende forståelsen av stedet (Rose 1995). Når en bestemt sense of place blir dominerende kan marginaliserte grupper reagere på ulike måter. Noen grupper insisterer på å skape sin egen versjon av stedet, men mange grupper velger å avvise stedet. Denne avvisningen fra enkelte grupper bunner ofte ut i at et steds dominerende sense of place ekskluderer dem (Rose 1995).

Cresswell deler mange av disse poengene, men i stedet for sense of place snakker han om *tolkninger* eller *lesninger* av et sted (Cresswell 1996). Han omtaler steder som en tekst, og på samme måte som en bok er stedet skapt av forfattere, og sluttresultatet forsøker å skape bestemte former for mening og betydning. Likevel, som en bok, kan ikke «leserne» av stedet tvinges til å lese det på en kun én måte. Stedet leses på mange ulike måter til tross for at enkelte måter er mer oppfordret enn andre. Det er her maktaspektet ved sted kommer inn: Cresswell mener det eksisterer et hierarki av slike lesinger og tolkninger, hvor enkelte er foretrukket, normale og akseptert, mens andre er frarådet, uortodokse og unormale (Cresswell 1996).

Det eksisterer altså dominerende og underordnede oppfatninger av sted. Cresswell hevder dette henger sammen med ideologi, der sted spiller en viktig rolle i å etablere og opprettholde en ideologi og de maktforholdene den fremmer (Cresswell 1996). Dette gjelder særlig ideologiske vurderinger av hva som er bra, riktig og passende – og hva som ikke er det. Et sted skapes av handlinger og praksis som bekrefter overbevisninger om hva som er passende å foreta seg. Deretter reproducerer stedet de overbevisningene som skapte stedet, og da på en måte som får dem til å framstå naturlige, selvfølgelige og fornuftige (Cresswell 1996). På denne måten er steder en viktig kraft i reproduksjonen av normer, her i betydningen passende praksis. De som bryter den passende praksisen vil risikere å bli ansett som fremmed og forstyrrende – noe Cresswell betegner som å framstå som og føle seg «out of place» (Cresswell 1996).

Sted kan også ses på som «naturlig», noe som er en sterk ideologisk mekanisme (Cresswell 1996). Når mennesker hevder at noe er naturlig, henviser de ofte til det essensielle og nærmest uforanderlige ved noe: Det naturlig er det normale. Gjennom denne prosessen blir de historiske og sosiale aspektene ved steder ignorert, tildekket og glemt. En ideologi vektlegger den naturlige sfæren ved et sted, og skjuler sfæren av sosiale forhold tilknyttet stedet. De mest suksessfulle og mektige ideologiene forblir uoppdaget og implisitt, og man trenger stort sett ikke å henviser til diskursen «naturlig» før noen har utfordret den rådende forståelsen. Cresswell mener derfor at et steds naturlighet brukes som en kontrollmekanisme, og menneskers overtredelser og «upassende» oppførsel ved et sted kan utfordre satte forventninger og avsløre den historiske og sosiale naturen ved stedet (Cresswell 1996).

3.2 Pierre Bourdieu: Makten i distinksjoner

Den franske sosiologen Pierre Bourdieu er svært sentral skikkelse i sosiologiens forståelse av sosial ulikhet. Han omtales ofte som en konfliktteoretiker, og har gjennom sine arbeider forsøkt å avdekke det han mener er skjulte maktstrukturer i det moderne vestlige samfunn (Jenkins 2002). Bourdieu har utviklet et omfattende teoretisk begrepsapparat som har blitt mye brukt i analyser av sosial ulikhet, og til sammen utgjør dette begrepsapparatet en helhetlig teori som beskriver forbruksvaner, sosial reproduksjon og makt. Jeg mener Bourdieus teori er et godt grunnlag for å forstå og diskutere nordmenns bruk av byen, da han i stor grad adresserer forskjellene mellom ulike sosiale gruppers vaner og forbruk. I tillegg påpeker han hvordan mennesker kan oppleve enkelte aktiviteter og felter som utilgjengelige, noe jeg i denne oppgaven ønsker å overføre til bruken av byen. Fra hans begrepsapparat skal jeg først og fremst fokusere på kapitalbegrepet, disposisjoner (habitus) og symbolsk vold.

3.2.1 Kapital

Bourdieu tar i sin bok «Distinction: A Social Critique Of The Judgement Of Taste» i bruk kapitalbegrepet for å vise hvordan ulike ressurser er fordelt, og dermed hvordan mennesker kan plasseres innenfor samfunnets hierarki – også kalt det sosiale rom (Bourdieu 1984). Ens kapitalmengde kan gi mer eller mindre makt, da kapital kan brukes til å oppnå fordeler på ulike arenaer. Bourdieu bruker i hovedsak begrepene økonomisk, sosial og kulturell kapital (Jenkins 2002).

Økonomisk kapital er den formen som ligger nærmest den originale betydningen av kapital, da den innebærer finansielle ressurser som penger, eiendom eller diverse verdipapirer (Bourdieu 1984). En person med høy inntekt eller som eier mange eller dyre eiendommer har høy økonomisk kapital, og i denne oppgaven vil økonomisk kapital hovedsakelig brukes om

økonomiske ressurser til å kjøpe seg inn i attraktive byområder. Sosial kapital er i større grad knyttet til andre mennesker, og innebærer tilgang til sosiale nettverk og grupper. Dette kan være familie, venner, bekjente, kolleger, naboer osv. Høy sosial kapital kan gi makt, da man kan ta i bruk nettverk og bekjentskaper for å oppnå noe, for eksempel anbefalinger i arbeidslivet eller innpass i lukkede kretser (Bourdieu 1986).

Kulturell kapital er noe mer sammensatt enn den økonomiske og sosiale kapitalen. Den er hovedsakelig kjennetegnet ved kunnskap, men da i ulike former. Dette kan være utdanning og formelle oppnåelser, men det innebærer også å ha kjennskap til kulturelle koder i samfunnet. Slike kulturelle koder kan være vanskelig å knekke, og høy kulturell kapital innebærer som oftest en kjennskap til og beherskelse av «høy» kulturell smak (Bourdieu 1986). Et mye brukt mål på kulturell kapital er utdanningsnivå, et mål også jeg bruker i denne oppgaven. Det skal understrekes at Bourdieu selv mener at en slik forenkling av kulturell kapital kan være problematisk, da innholdet og implikasjonene av en akademisk grad kan variere betydelig (Bourdieu 1973). Det er likevel et av de målene som er mest tilgjengelig, og har blitt satt i sammenheng med kulturell kapital i mange tiår – også av Bourdieu selv (Bourdieu 1988).

3.2.2 Disposisjoner og habitus

Et viktig aspekt ved Bourdieus teoretiseringer er forståelsen av at mennesker innehar individuelle og kroppsliggjorte disposisjoner. Et menneskes disposisjoner betegnes av Bourdieu som menneskets «habitus», og innebærer hvordan et menneske oppfatter og handler i den sosiale og fysiske verden (Bourdieu 1977). Ens disposisjoner, eller habitus, er i stor grad formet av ens egen oppvekst og nærmiljø, og inkorporeres og kroppsliggjøres i så stor grad at de oppfattes som naturlige og som en del av ens egen personlighet. Det at habitus i så stor grad formes av oppvekst og omgangskrets, innebærer at mennesker fra ulike kretser eller ulike sosiale lag ofte har ulike disposisjoner – da det ofte er gjennom habitus at klassespesifikke normer og praksiser reproduseres (Bourdieu 1977). Et individs personlige disposisjoner og forutsetninger er dermed ikke bare et personlig spørsmål, men også en konsekvens av de strukturelle faktorene som omgir individet. Bourdieu er i forlengelse av dette særlig opptatt av hvordan ulike sosiale lag preges av ulike forbruksvaner og interesser, noe han avdekket gjennom omfattende empiriske undersøkelser (Bourdieu 1984). Denne tilnærmingen til sosial ulikhet følges i stor grad opp i denne oppgaven.

Bourdieu (1977) hevder at de individuelle disposisjonene utgjør kjernen i sosial ulikhet. Ens disposisjoner kan karakteriseres som en sum av et individs kapitalsammensetning, og disposisjonene kan derfor være både muliggjørende og begrensende i sosial samhandling: En

person fra lavere sosiale lag har sannsynligvis helt andre disposisjoner og kapitalsammensetning enn mennesker fra middel- eller overklassen. Vedkommende vil derfor ha større problemer med å orientere seg og håndtere situasjoner og inntrykk som domineres av mennesker og koder knyttet til høyere sosiale lag. Det er altså ens egne disposisjoner som avgjør hvorvidt man føler seg komfortabel og mestrer ulike settinger og situasjoner (Bourdieu 1977). Bourdieu mener dette kommer til syne på mange av samfunnets arenaer, og han beskriver hvordan blant annet kultur domineres av forståelser, distinksjoner og koder som hovedsakelig finnes hos høyere sosiale lag. Bourdieu (1991) bruker ofte begrepet «felt» i beskrivelsen av denne mekanismen. Hvert samfunnsområde kan ifølge Bourdieu karakteriseres som et unikt felt, hvor mennesker stadig kniver om å hevde seg og oppnå godene som befinner seg innenfor feltet. For å oppnå resultater, eller andre former for oppnåelser eller tilgang ved en arena, kreves det en viss kapitalmengde og -sammensetning (Bourdieu 1991). En person som er født inn i arbeiderklassen vil derfor ha dårligere forutsetninger for å oppnå suksess innen svært mange felt sammenlignet med mennesker fra høyere sosiale lag (Bourdieu 1977).

Cresswell (1996) påpeker at disse mekanismene kan forklare menneskers oppfatning av sted, og at det å føle seg hjemme og velkommen ved et sted innebærer de samme mekanismene som når man føler seg velkommen eller anerkjent i et bestemt felt. På denne måten forenes sted og personlige disposisjoner, en kobling jeg vil ilegge stor vekt i min diskusjon.

3.2.3 Symbolsk vold og makt

Bourdieu (1984) hevder med utgangspunkt i det foregående at samfunnet er gjennomsyret av distinksjoner og klassifikasjoner, hvor enkelte sosiale grupper mestrer de gjeldende kodene betraktelig dårligere enn andre. På denne måten blir de sosiale skillene opprettholdt og forsterket, og sosial ulikhet består og reproduseres. Bourdieu omtales som nevnt som en konfliktteoretiker, noe som skyldes at han påpeker hvordan distinksjoner kan utgjøre en ekskluderende mekanisme. Han beskriver som sagt hvordan mennesker fra lavere sosiale lag ofte ikke mestrer gjeldende koder, og derfor ikke får tilgang til eller suksess innenfor mange felt og arenaer. Det viktigste poenget med denne ekskluderingen er likevel at den er nærmest usynlig og umerkelig, også for de som blir ekskludert.

Bourdieu kaller dette symbolsk vold, og viser med dette til hvordan lavere sosiale lag «holdes på plass» av overklassens kraftfulle og usynlige distinksjoner (Bourdieu og Passeron 1977). Hva som er riktig og galt, passende og upassende, fint og stygt, er i stor grad avhengig av samfunnets høyere sosiale lags vurdering og oppfattelse. Alt som ikke stemmer overens med gjeldende distinksjoner kan avfeies som upassende eller galt, noe Bourdieu mener rammer de

som ikke har tilegnet seg de riktige disposisjonene og korrekte kodene (Bourdieu 1977). Bourdieu mener altså at forutsetningene for å oppnå noe er lagt av høyere sosiale lags distinksjoner og klassifikasjoner, og at det ikke nødvendigvis er individet selv som er problemet. Likevel er det få som påpeker dette, og enda færre som gjør opprør. Det råder altså en form for orden og stabilitet til tross for at enkelte sosiale grupper stadig kommer til kort innenfor svært mange samfunnsområder (Bourdieu 1977).

I forlengelse av dette understreker Bourdieu kraften i sunn fornuft og rådende forståelser. Distinksjoner og klassifikasjoner er særlig sterke hvis de fungerer utenfor bevisstheten og språket, da de kan ha stor innvirkning samtidig som de forblir uoppdaget og usagte. Bourdieu (1984) hevder i likhet med Cresswell at et etablert system, hvis det er suksessfullt, klarer å få sin egen verden til å framstå som den naturlige. Bourdieu mener at de rådende klassifikasjonene og distinksjonene framstår som naturlige og meningsfulle for de fleste, og at den indirekte ekskluderingen framstår som logisk (Bourdieu og Passeron 1977). Det at mennesker fra lavere sosiale lag ikke oppnår høye akademiske grader eller ikke får innpass i kulturelle kretser framstår for de fleste som naturlig. Distinksjoner kan derfor utgjøre et potensielt svært kraftfullt ideologisk verktøy, hvor overbevisninger kan overføres til hele samfunnet og befolkningen gjennom vaner og personlige forutsetninger. I min diskusjon ønsker jeg å bruke denne tanken for å belyse hvordan strømmingene i moderne byplanlegging kan oppleves som naturlige og selvfølgelige, og derfor kan utgjøre en maktmekanisme.

3.3 Litteraturgjennomgang: Moderne byplanlegging

Det foreligger mye norsk og internasjonal litteratur om de nye endringene i byutviklingen, og den norske litteraturen er svært sammenfallende med det bildet som illustreres i internasjonale arbeider. Innfallsvinklene til området varierer, men jeg vil hovedsakelig gjennomgå litteratur som faller inn under samme gren som min oppgave – altså de sosiale implikasjonene av moderne byplanlegging. Det er reist mange problemstillinger og kritikker i faglitteraturen, og de faglige innspillene er delte. Likevel kan alle de faglige bidragene i dette kapitlet anses som ulike aspekter av en økende *grentrifisering* i moderne byer. Gentrifiseringsprosessen innebærer at store deler av byen opplever fornyelse og økt attraktivitet, noe som kan presse ut enkelte grupper fra områdene det gjelder (Huse 2014). Sentrumsområder har de siste tiårene gjennomgått en fornyelse og omdannelse, hvor områder har blitt rustet opp, bygd igjen og fortettet. Konsekvensene er en attraktivitet – og påfølgende prisøkning – som gjør området hovedsakelig tilgjengelig for de som har ressurser til eller interesse av å bosette seg der (Røe 2015; Millstein og Hofstad 2017).

3.3.1 Det økonomiske aspektet ved byutvikling

Det foreligger mye litteratur som vurderer det økonomiske aspektet ved byutvikling, og mange av de store endringene i norsk og internasjonal byplanlegging er økonomisk drevet. Mange større byer i vestlige land, da særlig industribyer, opplevde økonomiske nedgangstider og nedleggelse av industrivirksomheter på 70- og 80-tallet. Den norske geografen Per Gunnar Røe (2015) beskriver hvordan bymyndigheter og politikere siden da har forsøkt å finne nye vekstmuligheter som ikke bygger på tradisjonell industriproduksjon. Flere satser på de framvoksende servicenæringene, og da særlig de kunnskapsintensive bransjene. Det legges nå i større grad vekt på innovasjon, og planleggingen sikter seg inn på mobile selskaper og arbeidstakere i attraktive bransjer (Røe 2015).

Denne utviklingen adresseres også av den engelske geografen David Harvey. Harvey har vært en sentral skikkelse i debatten om byutvikling, og er i all hovedsak opptatt av hvordan byer kan ses i lys av sosial ulikhet. Harvey (1989) skriver i likhet med Røe at den bypolitiske omstillingen som tok til på 70- og 80-tallet førte til et skifte i planlegging av byene. Private kapitalinteresser ble trukket mer inn i bypolitikken, og byplanlegging gikk fra å regulere byvekst til å fremme vekst. Denne tanken videreføres av urbanisten og geografen Peter Hall, som understreker at byene nå skal være en vekstmaskin, hvor det skal skapes bygninger og byrom som gjør byene attraktive for internasjonale selskaper – i tillegg til høyt utdannede arbeidstakere som kan bidra til innovasjon og økonomisk vekst (2002). Det både Røe, Harvey og Hall understreker er at økonomiske interesser er helt avgjørende i utviklingen og planleggingen av den moderne byen.

En av de mest fremtredende økonomiske utviklingene de siste tiårene har vært en stadig mer dominerende markedsliberalisme. Urbanisten Tridib Banerjee (2001) mener at den store økningen av markedsliberalisme i byplanleggingen har hatt uheldige sosiale konsekvenser. Banerjee skriver hovedsakelig om USA, og han beskriver hvordan det private tar over for det offentlige i de amerikanske byrommene. Resultatet er en nedgang i antall goder og tjenester som historisk sett har blitt gitt av myndighetene (Banerjee 2001). Selv om Banerjee baserer seg på de amerikanske byene i sine arbeider, er det ingen tvil om at en økt markedsliberalisme er en et verdensomspennende fenomen – og dermed også synlig i Norge. Som nevnt tidligere er den norske byplanleggingen sentrert rundt å ha et godt etablert næringsliv i sentrum, og det er tydelig at det økonomiske aspektet er avgjørende også i norsk byplanlegging.

3.3.2 Image og kultur i byplanlegging

Den planleggingen vi har vært vitne til henger sammen med et økt fokus på hvordan byen fremstår, og det er ikke kun økonomisk lønnsomhet som settes høyt. Røe (2015) skriver at det har blitt en økende tendens til rangeringer av byer. Et godt image kan ha flere positive konsekvenser for en by, og kan være avgjørende for byens videre utvikling. En høy rangering kan gjøre befolkningen stolt av å være innbygger og beboer i den aktuelle byen, og byen kan fremstå som attraktiv for potensielle nye innbyggere. Røe (2015) understreker likevel at dette ikke er utelukkende positivt for byen, da byens image og rangering kan gjøre folk blinde for de sosiale konsekvensene som byplanleggingen og -utviklingen kan ha. Det å fremstå som attraktiv (herunder kompakt og bærekraftig) er i ferd med å bli gjenstand for en sosial distinksjon (jr. Bourdieu), da mange byer først og fremst tiltrekker seg folk med høy kulturell kapital (Røe 2015).

Det er blitt reist spørsmål om hvem som inviteres inn i byen – og hvem som føler seg tiltrukket av den moderne byen kan være avhengig av hvilken sosial bakgrunn man har. Den amerikanske sosiologen og geografen Richard Florida skriver i sine bøker «Cities and the Creative Class» og «The Fight of the Creative Class» hvordan byplanlegging nå i stor grad dreier seg om å tiltrekke seg de rette menneskene (Florida 2005; Florida 2007). Dette bygger på en tanke om at ettertraktede bedrifter og selskaper følger etter hvis man klarer å gjøre byen attraktiv for det han omtaler som «den kreative klassen». Dette er utdannede mennesker som bringer med seg innovasjon, penger og kultur, og er en gruppe som i stor grad flytter fra byer med tradisjonelt næringsliv til kreative sentre. Florida har fått stor innflytelse på byutviklingen i en tid hvor myndigheter og næringsliv ønsker å gjøre byene attraktive og konkurransedyktige, noe som også er synlig i Norge. Røe (2015) trekker fram fenomenet «kulturledet byutvikling», en strategi hvor kulturtilbud og urban design benyttes aktivt i byutviklingen for å gjøre byer og byområder attraktive – som i sin konsekvens tiltrekker seg den kulturelle middelklassen.

En som adresserer de sosiale konsekvensene av en slik byutvikling, er den norske samfunnsgeografen Heidi Bergsli. Hun har nylig skrevet en doktoravhandling om kulturledet byutvikling, hvor hun påpeker at enkelte byområder i Oslo kun er tilrettelagt for turister og den velbemidlede middelklassen (Bergsli 2015). Her trekker hun blant annet fram Bjørvika, og viser hvordan byutviklingen i dette området er drevet fram av store og spektakulære kultursatsninger. Dette tiltrekker seg igjen nye investeringer, bedrifter og personer som identifiserer seg med området. Bergsli mener dette skaper symbolske barrierer ved området, og at enkelte sosiale grupper føler seg fremmed og uvelkommen. Satsningsområdene blir eksklusive, dyre og estetisk pene, og blir til syvende og sist et sted for den rike og veltilpassede middelklassen. Det

skal nevnes at Bergsli ikke mener at kultur i seg selv er et problem, men at det brukes som et bypolitisk lokkemiddel samtidig som andre bydeler tømmes for kulturelle tilbud (Bergsli 2015).

3.3.3 Livet mellom husene: Rekreasjon i byrommet

Den moderne byutviklingen har inntil nylig også blitt kritisert for å overse og neglisjere det som foregår mellom de påkostede bygningene og næringene. Den danske arkitekten og byplanleggeren Jan Gehl beskriver i sin bok «Cities for people» (2010) hvordan de dominerende planleggingsstrategiene i andre halvdel av 1900-tallet har nedprioritert livet mellom husene. Livet mellom husene innebærer alle de ulike aktivitetene folk deltar i når de bruker fellesrommene i byen: Nødvendige forflytninger til fots, spaserturer, korte stopp, lengre stopp, vindusshopping, samtaler og treff, trening, dansing, rekreasjon, barnelek, tiggings og gateunderholdning. Byen inneholder altså mer enn den åpenbare forflytninger og gangen – det er møter mellom mennesker, utendørsaktiviteter og opplevelser (Gehl 2010).

Det fokuset på livet mellom husene som vi finner hos Gehl, finner vi dels igjen i de gjennomgåtte offentlige retningslinjene for norsk byplanlegging. Gehl påpeker at nedprioriteringene av slike aktiviteter er i ferd med å snu, og viser til hvordan stadig flere byer stenger av bilveier for å legge til rette for folkeliv i byen. Livet mellom husene anses altså i større grad som et gode enn tidligere, og Gehls tanker har fått et betydelig fotfeste de siste årene (Gehl 2010; Sirowy 2015). Gehl peker på viktigheten av en mer menneskelig byplanlegging, og han understreker hvor avgjørende de bymessige «invitasjonene» er for befolkningens bruk av byen. Hvis byen inviterer til folkeliv i byrommene, vil dette kunne skape nettopp folkeliv i byrommene (Gehl 2010).

Byrom er et debattert tema, og er blant annet adressert av Bjerkeset og Aspens (2015) i deres artikkel om det private byrommet ved Tjuvholmen i Oslo. Her beskriver de hvordan mange av de nye byrommene som vokser frem privatiseres. Dette kan påvirke hvordan området brukes, og de mener offentlige byrom står i fare for å miste sin åpne og demokratiske betydning. Tjuvholmen har ifølge Bjerkenes og Aspen blitt et «stramt regulert og lite vitalt byrom som egner seg til turister og velsituert middelklasse» (Bjerkeset og Aspen 2015: 329). Tjuvholmen utelukker i prinsippet ingen, men har en «stramhet» som kan ha konsekvenser for hvordan stedet brukes. Området, i likhet med mange andre renoverte byområder i den moderne planleggingens ånd, utformes til en bestemt form for bruk. Dette overlater lite til en improvisert og fri bruk av området. Hvis folk oppfatter et sted eller område som stramt, kan dette føre til at enkelte grupper føler seg mindre velkommen i området. Mange av de «åpne» byrommene kan

derfor ifølge Bjerkeset og Aspen (2015) føre til både inklusjon og eksklusjon gjennom fysisk utforming og grad av åpenhet.

3.3.4 Hvor i det faglige landskapet ligger min oppgave?

Med utgangspunkt i det jeg har gjennomgått, er det tydelig at sosial ulikhet har stått, og fortsatt står sterkt, i faglitteraturen. Litteraturen har en underliggende forståelse av at det har skjedd en endring i hvem som inviteres inn i byen, og det er i dette sporet jeg ønsker å følge. Min problemstilling omhandler som nevnt hvordan moderne byplanlegging kan forstås som klasset, og denne oppgaven fokuserer på hvordan ulike bypolitiske prioriteringer kan inkludere noen, men samtidig ekskludere andre – basert på klasse. Tidligere arbeider på feltet har gjennomgått både det kulturelle, økonomiske, fysiske og sosiale ved den moderne byutviklingen, men da i større grad hver for seg og rent teoretisk. Min oppgave er et forsøk på å forene tidligere tradisjoner og tilnærminger i en diskusjon av den generelle gentrifiseringen av norske byer, da med utgangspunkt i kvantitativ empiri.

Mye av den foreliggende litteraturen er strukurfokusert, og de aller fleste påpeker hvordan strukturer og makroforhold påvirker byutviklingen. Dette er et fokus jeg ønsker å beholde i denne oppgaven. Samtidig mener jeg, jf. både Bourdieu og stedsteori, at individets opplevelser også er en avgjørende faktor når man undersøker sosiale fenomener – herunder sted. Ved hjelp av stedsoppfattelse og sosiale distinksjoner vil jeg vise hvordan individets opplevelser og strukturelle krefter operer sammen i moderne byplanlegging, hvor myndigheters avgjørelser kan inkludere og ekskludere på grunnlag av personlige disposisjoner.

3.4 Tidligere norsk forskning

Den norske og internasjonale litteraturen kan til en viss grad gi en pekepinn på hvordan befolkningen bruker byene, men den tidligere forskningen er derimot begrenset. Lite av forskningen på by og byrom er gjort kvantitativ, og det er derfor ingen tunge og omfattende studier «å lene seg på» innenfor dette forskningsfeltet. Mange studier av norske byer har vært kvalitative og fenomenologiske, og det har blitt fokusert på oppfatninger og opplevelser av nærområdet – ofte knyttet til nabolag og de menneskene man bor i nærheten av (Tjora 2011; Andersen, Røe og Sæter 2015). Noen studier er mer teoretiske, mens andre igjen er mer basert på observasjon og vurdering av fysisk landskap. Det foreligger likevel tidligere kvantitativ forskning som kan gi oss en pekepinn på hvordan byen brukes, men det må understrekes at store deler av denne forskningen ikke eksplisitt knytter seg til byen eller bybildet. Jeg har valgt å gjennomgå funn jeg mener kan fortelle noe om hvordan byen brukes, til tross for at det romlige perspektivet er utelatt. Funnene presenteres under temaene kulturvaner, rekreasjonsvaner og

bevegelsesmønster, tre kategorier som er gjennomgående i oppgaven. Jeg presenterer hovedsakelig forskning som er knyttet til utdanningsnivå, da utdanningsnivå utgjør det viktigste målet på sosial bakgrunn i min analyse.

3.4.1 Kulturvaner

Forskning gjort på nordmenns vaner og forbruk kan fungere som en pekepinn på hvordan ulike mennesker velger å bruke byen eller nærområdet sitt. I tillegg er forskningen på dette feltet ofte kvantitativ, noe som kan gi en bedre indikasjon på større tendenser i befolkningen. Det er gjort svært mange undersøkelser av nordmenns kulturbruk, og disse undersøkelsene inneholder ofte en beskrivelse av besøkshyppigheten ved ulike kulturaktiviteter. Vaage (2010;2011) har med utgangspunkt i kultur- og mediebruksundersøkelsene og Levekårsundersøkelsen 2007 forsøkt å tegne et bilde av nordmenns kulturvaner, og den sistnevnte undersøkelsen skal som nevnt også brukes i mine analyser. Vaage (2011) skriver at nordmenn er blant de ivrigste kulturbrukerne i Europa, og går over gjennomsnittet mye på blant annet kino, konserter, museer og kunstutstillinger. Vaage (2011) skriver at kulturbruken varierer innad i den norske befolkningen, og viktige faktorer er bosted, utdanning, alder og kjønn. Av disse er utdanningsaspektet svært aktuelt med tanke på oppgavens problemstilling.

Høyt utdannede mennesker bruker kulturtilbudene mest, og dette ser vi over hele landet. Dette gjelder alle kulturtilbud unntatt kulturfestivaler, hvor besøksandelen er nokså likt fordelt mellom de ulike utdanningsgruppene. Det beste kulturtilbudet finner vi i Oslo, og det er også her vi finner de ivrigste kulturbrukerne (Vaage 2010). Rapporten «*Byidealer, bostedspreferanser og aktivitetsmønstre i Oslo, Bergen og Trondheim*», et samarbeid mellom Transportøkonomisk institutt (TØI) og NIBR, viser at mennesker bosatt i bykjernen bruker kulturtilbudene mer enn de som bor lenger unna bykjernen (Hjorthol 2003).

3.4.2 Rekreasjonsvaner

Kaféer, restauranter og parker er alle tilbud jeg skal se nærmere på i mine analyser, og kan samlet karakteriseres som rekreasjonstilbud. Det foreligger lite forskning på akkurat hvem som bruker slike områder, og noe av det nærmeste man kommer nordmenns bruk av slike tilbud finner man i rapporten «*Byidealer, bostedspreferanser og aktivitetsmønstre i Oslo, Bergen og Trondheim*» (Hjorthol 2003). I denne undersøkelsen ble det undersøkt hva som kjennetegner mennesker som bruker blant annet parker, kaféer og restauranter. Undersøkelsen inneholdt kun respondenter bosatt i Oslo, Bergen og Trondheim, og datagrunnlaget er derfor ikke nødvendigvis representativt for folk bosatt i andre eller mindre byer. Denne rapporten viser at folk med høy utdanning (høyskole, universitet, 3 år eller mer) bruker kaféer, restauranter og

parker mer enn folk med lavere utdanning (Hjorthol 2003). Det må understrekes at variablene som måler bruken av kaféer og restauranter også inneholder bruken av dans og diskoteker, og derfor ikke nødvendigvis gir et riktig bilde av nordmenns kafé- og restaurantvaner. I tillegg er variabelen knyttet park et spørsmål om *turer* i parker og nærområder, og fanger derfor ikke nødvendigvis opp alle former for bruk av parkområder.

Det at kaféer, restauranter og parker muligens brukes mest av høyt utdannede mennesker, strider dels mot en oppfatning av slike steder som universelle og åpne. I både ny og gammel litteraturen blir kaféer og parker fremstilt som demokratiske «tredjeplasser», og fremstilles som fysisk og mentalt åpne områder hvor ulike samfunnsgrupper har tilgang og møtes på tvers av hverandre (Oldenburg 1999; Tjora og Scambler 2013). Dette støttes til dels av kvalitative studier på området. I undersøkelser knyttet til barnefamilier i byen, beskriver informantene at de ofte tar i bruk parker i forbindelse med barnas rekreasjon (Danielsen 2006). Informantene beskriver samtidig hvordan parken er tilholdssted for narkomane, og flere forteller om dugnadsarbeid hvor det plukkes opp sprøyter etter de narkomane som oppholder seg i parkene. Til tross for dette tegner informantene et relativt positivt bilde av en slags sameksistens, hvor barnefamilier og narkomane bruker området side om side (Danielsen 2006). Dette peker mot at parker kan utgjøre en arena som er viktige for mennesker fra svært ulike samfunnslag, og har i likhet med kaféer sprikende indikasjoner i forskningen.

3.4.3 Bevegelsesmønster

Når det gjelder fysisk tilstedeværelse og bevegelser i nærområder, henger dette dels sammen med de foregående rekreasjonstilbudene. Det er i likhet med rekreasjonstilbud gjennomført lite eksplisitt forskning på bevegelse i bybildet, og da særlig i lys av sosial ulikhet og sosial bakgrunn. Det er likevel blitt gjennomført noen kvantitative og kvalitative undersøkelser av nordmenns bevegelsesmønster i bybildet som kan være relevante å trekke frem.

Reisevaneundersøkelsen (gjennomført av TØI) har undersøkt hvordan nordmenn forflytter seg, og har gjennom sine undersøkelser tegnet et bilde av hvem som benytter seg av ulike måter å forflytte seg på (Hjorthol, Engebretsen og Uteng 2014). I min oppgave undersøker jeg blant annet bevegelse i nærområdet, og da den som foregår til fots. Reisevaneundersøkelsen viser at typiske kjennetegn ved fotgjengeren er lav utdanning, ikke yrkesaktiv, lav inntekt, bosatt i Oslo, under 18 år eller over 75 år og kvinne. Når det forflytning til fots er det altså grunn til å tro at dette forekommer hyppigere hos folk fra lavere sosiale lag.

Når det gjelder de unge, ser vi tendenser til at ungdomsgenerasjonen er mer «skikkelig» og hjemmekjær enn tidligere generasjoner (Bakken 2016). Ungdommen er mer hjemme, og

stadig færre bruker kveldene på å være «ute med venner» på f.eks. kiosker eller kjøpesentre. Av de som likevel bruker bybildet, viser undersøkelsen Ung og ute (Hagen et al. 2016) at ungdom på Tøyen i Oslo sliter med å finne byrom hvor de kan være sammen på fritiden. I studien vektlegges det at ungdommene på Tøyen ofte bor i trange leiligheter, og derfor er nødt til å ha et fristed utenfor hjemmet for å kunne møte venner. Ungdommene og deres familier mangler i tillegg penger til å benytte seg av andre tilbud. Med utgangspunkt i dette er det nærliggende å tro at ungdom fra lavere sosiale lag bruker mest tid i bybildet (utenfor aktiviteter som har en deltakelseskostnad).

3.5 Hypoteser

Med utgangspunkt det teoretiske rammeverket jeg har gjennomgått, inkludert litteratur og tidligere forskning har jeg utledet tre hypoteser for min analyse. Den tidligere forskningen er som nevnt noe sprikende på noen områder, og det er derfor ikke en entydig indikasjon på hvilken retning hypotesene burde ha. Dette gjelder særlig hypotesene knyttet til rekreasjonsaktiviteter og bevegelsesmønster.

Når det gjelder kulturvaner har dette blitt undersøkt mange ganger, og det råder en stor enighet om at utdanningsnivå har en positiv påvirkning på bruken av de fleste kulturelle tilbud. Med utgangspunkt i Bourdieu har kulturvaner sannsynligvis en sammenheng med kulturell kapital, noe som blant annet viser seg gjennom utdanningsnivå. Det skal samtidig understrekes at Bourdieu mener at ulike kulturelle uttrykk, da av «høyere» eller «lavere» karakter, har ulik utbredelse mellom sosiale lag (Bourdieu 1984). Sammenhengen mellom sosial bakgrunn og de ulike kulturelle tilbudene vil derfor sannsynligvis variere i styrke, og kanskje vil bruken av lav-kulturelle tilbud (for eksempel kino) ha en negativ korrelasjon¹ med utdanningsnivå. Forskningen og litteraturen er likevel såpass tydelige på at kultur generelt knyttes til mennesker med høyere utdanning – den kreative klassen (jf. Florida) – at jeg utleder en hypotese om positiv sammenheng:

H1: Det er en positiv korrelasjon mellom utdanningsnivå og bruken av kulturelle tilbud.

Forskningen og litteraturen knyttet til rekreasjonstilbud er dels sprikende, og det er derfor utfordrende å skulle anta en bestemt sammenheng mellom sosial bakgrunn og rekreasjonsaktiviteter. I den nevnte undersøkelsen fra TØI og NIBR (Hjorthol 2003) påpekes det at det bor en større andel høyt utdannede i indre bydeler av de største byene, og

¹ Jeg bruker i denne oppgaven begrepet korrelasjon som betegnelse på samvariasjon.

datagrunnlaget for den kvantitative undersøkelsen er derfor ikke nødvendigvis representativ for hele befolkningen (Hjorthol 2003). Dette, i tillegg til sprikende framstillinger av rekreasjonsarenaer i både litteratur og forskning, peker mot at det kanskje ikke er en korrelasjon mellom sosial bakgrunn og rekreasjonelle aktiviteter. Med utgangspunkt i Bourdieu (1984) er det nærliggende å tro at slike arenaer ikke krever en stor mengde bestemt kapital for å kunne bruke disse tilbudene, og at det derfor ikke behøver å være en forskjell mellom ulike sosiale lag. Jeg utleder derfor følgende hypotese knyttet til rekreasjonstilbud:

H2: Det er ingen korrelasjon mellom sosial bakgrunn og bruken av rekreasjonstilbud.

Forskning knyttet til bevegelsesmønster er noe mer sammenfallende. Både kvantitative undersøkelser knyttet til reisevaner og kvalitative undersøkelser av nordmenns bevegelse viser antydninger til at mennesker fra lavere sosiale lag beveger seg mer til fots i nærområdet. Med utgangspunkt i den presenterte forskningen kan dette henge sammen med utdanning, inntekt og sysselsetting, men også hjemlige fasiliteter. I lys av Bourdieu (1984) trenger dermed ikke bevegelse i bybilde å ha en ensidig sammenheng med en spesifikk kapitalform, men heller en sammensetning av lav økonomisk, kulturell og eventuell sosial kapital. Bevegelsesmønster kan derfor ha et mer sammensatt årsaksforhold, og begrenser seg sannsynligvis ikke kun til utdanningsnivå. Jeg utleder derfor en generell hypotese knyttet til dette:

H3: Det er en negativ korrelasjon mellom sosial bakgrunn og bevegelse i nærområdet.

4. Data og metode

I dette kapittelet skal jeg først presentere de tre datasettene som brukes i analysen, utvalget og variabelbeskrivelser. Deretter skal jeg redegjøre for metoden jeg bruker i analysen (lineær og logistisk regresjon), samt diskutere analysens validitet. Redegjørelser fra NSD ligger i fotnoter.

4.1 Datamateriale og utvalg

Det mest avgjørende metodiske aspektet ved min oppgave har vært å sikre et godt nok datagrunnlag for å besvare min problemstilling. Som nevnt er det ikke gjort en helhetlig kvantitativ undersøkelse av bruk av byen, og jeg har derfor vært nødt til å gjøre en vurdering av hvilke eksisterende undersøkelser som kan utgjøre et godt datagrunnlag for min oppgave. De data som er benyttet i denne oppgaven er hentet fra datasettene Levekårsundersøkelsen 2007², Undersøkelse om folks forhold til kommunen 2008³ og Ungdata 2010-2015⁴. To av datasettene er fra henholdsvis 2007 og 2008, og dette skyldes at disse er noen av de nyeste datasettene jeg klarte å oppdrive som gir et nyttig bilde på det jeg ønsker å undersøke. Det at dataen kommer fra tre ulike datasett medfører at utvalget varierer mellom de ulike regresjonene i analysen. Dette kan i utgangspunktet være problematisk, men det er en styrke at alle de tre utvalgene er store og tilfeldig trukket (Ringdal 2013).

Datasettet knyttet til Levekårsundersøkelsen 2007 er oppgavens viktigste datagrunnlag, da de fleste variablene er hentet fra dette. Undersøkelsen er en del av Statistisk sentralbyrås Samordnet levekårsundersøkelse, som er en omfattende tversnittundersøkelse som over tid ønsker å dekke alle viktige levekårsområder (Rørvik 2008). Levekårsundersøkelsen 2007 er den siste og nyeste av fire undersøkelsen gjort under hovedtemaet «boforhold, nærmiljø og fritid». Bruttoutvalg for undersøkelsen var 4840. Med et frafall på 1628 blir nettoutvalget 3212, som er en svarprosent på 66,4 prosent. Undersøkelsen ble hovedsakelig gjennomført gjennom telefonintervju. I tillegg ble det sendt ut et postalt tillegg til alle i nettoutvalget mellom 16 og 79 år, hvorav 2159 av disse (67,2 prosent) svarte på dette tillegget (Rørvik 2008).

² "(En del av) De data som er benyttet her er hentet fra Statistisk sentralbyrås "Levekårsundersøkelsen 2007- Tversnitt Tema: Boforhold". Undersøkelsen er finansiert av Husbanken og Politi- og justisdepartementet. Data er tilrettlagt og stilt til disposisjon i anonymisert form av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS (NSD). Verken Statistisk sentralbyrå, Husbanken, Politi- og justisdepartementet eller NSD er ansvarlig for analysen av dataene eller de tolkninger som er gjort her."

³ "(En del av) de data som er benyttet her er hentet fra "Undersøkelse om folks forhold til kommunen, 1993". Undersøkelsen er finansiert av Norges råd for anvendt samfunnsforskning, Norges forskningsråd, Kommunal- og arbeidsdepartementet, Kommunenes sentralforbund og Miljøverndepartementet. Data i anonymisert form er stilt til disposisjon av Statistisk sentralbyrå gjennom Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD). Verken Statistisk sentralbyrå, Norges råd for anvendt samfunnsforskning, Norges forskningsråd, Kommunal- og arbeidsdepartementet, Kommunenes sentralforbund, Miljøverndepartementet eller NSD er ansvarlig for analysen av dataene, eller de tolkninger som er gjort her."

⁴ "(En del av) de data som er benyttet her er hentet fra "Ungdata 2010-2015". Undersøkelsen er finansiert av Helsedirektoratet, Justis- og beredskapsdepartementet, Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet og Kunnskapsdepartementet. Data i anonymisert form er stilt til disposisjon av NOVA gjennom NSD – Norsk senter for forskningsdata AS. Verken NOVA, Høgskolen i Oslo og Akershus, Helsedirektoratet, Justis- og beredskapsdepartementet, Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, Kunnskapsdepartementet eller NSD er ansvarlig for analysen av dataene, eller de tolkninger som er gjort her."

Undersøkelse om folks forhold til kommunen 2008 omhandler i utgangspunktet tillit til lokalpolitiske aktører og institusjoner, i tillegg til familieforhold, kommuneforhold, lokalpolitiske påvirkningsmuligheter og lignende. Undersøkelsen ble gjennomført gjennom både telefonintervju og et ettersendt avkryssningsskjema. Datasettet har 2531 respondenter fra 64 forskjellige kommuner (NSD 2008).

Ungdata er en omfattende spørreundersøkelse rettet mot ungdom. Undersøkelsen dekker temaer som nære relasjoner, skole og utdanning, fritidsaktiviteter, helse og trivsel, rusmisbruk, risikoatferd og vold (NSD 2015). Hele undersøkelsen er gjennomført elektronisk. Utvalget består utelukkende av elever i ungdomsskolen og videregående skole, og har i utgangspunktet 260.000 respondenter. Mange av spørsmålene er valgfrie, og utvalget er betydelig krympet på flere av disse. Utvalget er likevel tett opp mot 100.000 respondenter i min analyse.

4.2 Variabler

Det er utfordrende å skulle operasjonalisere hvordan ulike mennesker bruker byen, da spørsmål om hva som er urbane aktiviteter har ikke nødvendigvis et fasitsvar. Jeg har med utgangspunkt i de gjennomgåtte offentlige retningslinjene og det teoretiske rammeverket valgt de tilgjengelige variablene som jeg mener tjener min problemstilling best, og disse kan samles under kategoriene kultur, rekreasjon og bevegelse. Fra de tre datasettene har jeg til sammen valgt ti avhengige variabler, og majoriteten av disse er hentet fra Levekårsundersøkelsen 2007. Det at jeg har såpass mange avhengige og uavhengige variabler gjør det vanskelig for meg å gå grundig inn i alle avveininger knyttet til hver enkelt variabel, og jeg vil derfor belyse de viktigste metodiske avveiningene knyttet til variablene.

4.2.1 Avhengige variabler

Fra Levekårsundersøkelsen 2007 har jeg valgt avhengige variabler som kan knyttes til både kultur, rekreasjon og bevegelse. Jeg har valgt variabler som oppgir informantenes antall besøk ved opera, teater, billedutstilling, museum, bibliotek, kino og restaurant og kafé, samt antall spaserturer i nærområdet (som ikke var forflytning til og fra jobb). Fra Undersøkelse om folks forhold til kommunen 2008 har jeg valgt en variabel som forteller hvor ofte husstanden bruker parker og grøntområder. Fra Ungdata har jeg inkludert en variabel som måler hvor ofte ungdom tilbringer tid ute ved gatehjørner, kiosker og kjøpesentre.

I Levekårsundersøkelsen 2007 har respondentene blitt spurt om hvor hyppig de har gjort eller besøkt de nevnte aktivitetene i løpet av det siste året, og variablene hentet fra dette datasettet er tellevariabler. Dette betyr at de avhengige variablene jeg har et svært høyt antall svarkategorier, da informantene selv oppgir antall i løpet av et helt år. De avhengige variablene

har derfor verdier som strekker seg fra 0 til rundt 365 (antall dager i et år). Det er få som har benyttet seg av de ulike tilbudene mer enn 20-30 ganger, men det er likevel noen. Dette medfører at alle avhengige variabler fra Levekårsundersøkelsen er svært høyreskjeve, noe som kan være uheldig for en riktig spesifisering av regresjonene. I tillegg har nesten samtlige av variablene så stor spredning at gjennomsnittet for hver enkelt variabel er lavere enn variansen. Dette, i tillegg til at det er snakk om tellevariabler, gjør at man må ta noen metodiske avveininger knyttet til analysen. Dette skal jeg utdype nærmere under min metodiske tilnærming. Noen av variablene tilhører i tillegg det postale tillegget, noe som innebærer at utvalget krympes noe for enkelte variabler.

Fra Undersøkelsen om folks forhold til kommunen har jeg valgt én avhengig variabel, som måler hvor ofte husstanden bruker parker og andre grøntområder. Variabelen har fem svarkategorier: «Aldri», «sjelden», «av og til», «ofte» og «svært ofte». Det at variabelen har fem svarkategorier gjør det mulig å behandle denne som en kontinuerlig variabel i lineær regresjon (Ringdal 2013).

Fra Ungdata-undersøkelsen har jeg inkludert en variabel som måler hvor ofte ungdommen oppholder seg sammen med venner på et gatehjørne, utenfor en kiosk eller et kjøpesenter. En slik variabel var ikke mulig å oppdrive i de andre valgte datasettene, og heller ikke i andre datasett. Variabelen hadde opprinnelig fire svarkategorier: «Ingen ganger», «1 gang», «2-5 ganger» og «6 ganger eller mer». Dette er for få kategorier til å fungere i lineær regresjon, og jeg kodet derfor om denne variabelen til en dikotom variabel som kan brukes i logistisk regresjon. Alle som har svart «ingen ganger» (68%) har fått verdien 0, mens de resterende respondentene har fått verdien 1. Selv om denne variabelen kun inneholder unge respondenter, mener jeg denne variabelen kan være nyttig for å undersøke hvordan byrommene brukes. Unge utgjør en stor samfunnsgruppe, og funnene knyttet til denne variabelen kan sannsynligvis overføres til andre og større grupper.

4.2.2 Uavhengige variabler

Det er flere uavhengige variabler som potensielt kan inkluderes for å kontrollere for sosial bakgrunn, og i min analyse fokuserer jeg hovedsakelig på utdanningsnivå og inntekt. De uavhengige variablene knyttet til utdanning og inntekt har likevel ikke identisk formulering, da jeg baserer analysen på tre ulike datasett. Levekårsundersøkelsen er den undersøkelsen som gir den grundigste gjennomgangen av informantenes bakgrunnsinformasjon, mens Undersøkelse om folks forhold til kommunen og Ungdata inneholder et betydelig mindre utvalg av mulige uavhengige variabler.

I regresjoner knyttet til Levekårsundersøkelsen vil sosial bakgrunn først og fremst belyses gjennom utdanning og inntekt, og dels gjennom fødeland og sysselsetting. Analysen inkluderer i tillegg kontrollvariabler som alder, kjønn, bostrøk (grad av tetthet), hvorvidt informanten eier eller leier bolig, hvorvidt informanten har tilgang på hage, og hvorvidt informanten har vansker med å delta på fritidsaktiviteter. Jeg har etter metodiske vurderinger inkludert og ekskludert ulike kontrollvariabler etter hva som er fordelaktig for hver enkelt modell. Uoppgitte svar har blitt fjernet, og dette frafallet har vært lite på samtlige variabler.

Utdanningsvariabelen er en kategorivariabel med åtte ulike kategorier. Variabelen går fra «ingen utdanning» (0) til «forskerutdanning» (8). Variabelen som måler inntekt oppgir samlet yrkesinntekt for informanten, og er en numerisk kontinuerlig variabel som i dette datasettet strekker seg fra -360.000 kroner til 1.340.000 kroner. Denne variabelen oppgis i antall 100.000 kr i analysen. Variabelen som oppgir sysselsetting er en dikotom variabel hvor verdien 1 tilsvarer de som er sysselsatt, mens verdien 0, altså referansekategorien, tilsvarer de som ikke er sysselsatt. Her har informantene blitt spurt om «de vanligvis er sysselsatt», og har deretter svart «ja» eller «nei». Variabelen for fødeland er en variabel som opprinnelig oppgir fødeland for informantene. Denne har jeg omkodet til en dikotom variabel der verdien 1 tilsvarer informanter født utenfor Norden, mens referansekategorien 0 tilsvarer alle som er født innenfor Norden. Denne omkodingen er gjort på bakgrunn av at de ulike fødelandene utenfor Norden hadde svært lav representasjon, og derfor ikke kunne brukes som egne landkategorier. Skillet er satt til Norden, noe som baserer seg på stor forflytning og gjennomstrømning mellom de nordiske landene. Det er nærliggende å tro at informanter fra Norden ikke utgjør en mer utsatt eller sårbar gruppe enn nordmenn født i Norge.

Kontrollvariabelen alder er en kontinuerlig variabel, med et aldersspenn på 16-98 år. Kjønn er en dikotom variabel hvor kvinne har fått verdien 1 og mann er satt som referansekategori med verdien 0. Variabelen «bostrøk» måler grad av tetthet der informanten er bosatt. Variabelen strekker seg fra verdien 1 til 5 i følgende rekkefølge: Spredtbygd strøk, tettbygd (under 2000 personer), tettbygd (mellom 2000 og 20.000 personer), tettbygd (mellom 20.000 og 100.000 personer) og tettbygd (100.000 personer eller mer). Dette er en betydningsfull kontrollvariabel i min analyse, da den kan kontrollere for at mine funn ikke bare er gjeldende utenfor tettbygd strøk. Denne variabelen brukes som et dummysett i analysen.

Jeg har også valgt å inkludere informantenes tilgang på hage som uavhengig variabel. Dette er en dikotom variabel hvor folk som har tilgang på hytte eller hage har fått verdien 1, og de som ikke har tilgang har fått verdien 0 og dermed satt som referansekategori. En variabel som forteller om informantenes tilgang på hage kan være en nyttig kontrollvariabel, da den kan

være et mål på flere sosiale aspekter. For det første kan hage utgjøre et mål på velstand, da det kan fortelle noe om størrelse og standard på bolig. I tillegg kan hage utgjøre en alternativ fritidsarena, og kan kanskje minske behovet for å ta i bruk andre omkringliggende områder eller tilbud for rekreasjon og fritid. Jeg kontrollerer i tillegg i en av modellene for hvorvidt respondenten eier eller leier bolig, da jeg mener dette også kan være et mål på boligsituasjon og velstand. Denne variabelen har originalt fem svarkategorier, men har blitt omkodet til en dikotom variabel som skiller mellom de som har en form for eie og de som ikke har det. De som leier har fått verdien 1, mens de som eier har fått verdien 0 og er satt som referansekategori.

Fra Undersøkelse om folks forhold til kommunen har jeg valgt ut åtte uavhengige variabler, og disse skiller seg noe fra de uavhengige variablene knyttet til Levekårsundersøkelsen. For det første har dette datasettet færre variabler som forteller noe som sosial bakgrunn og hjemlige fasiliteter, noe som gjør det vanskelig å skape en tilnærmet lik regresjon knyttet til denne undersøkelsen. For det andre, og mer avgjørende, er besvarelsene i dette datasettet knyttet til husstanden – og ikke respondenten selv. Dette har igjen konsekvenser for hvilke uavhengige variabler det er nyttig å inkludere i analyse av dette datasettet. Variabler som forteller om alder og kjønn kan ikke lenger regnes som nyttige kontrollvariabler, da de ikke nødvendigvis tilsvarer alder og kjønn hos den i husstanden hvis aktivitet som oppgis. Derfor har slike variabler blir utelatt i regresjonen knyttet til denne undersøkelsen.

De uavhengige variablene fra kommune-undersøkelsen utgjør derfor høyeste fullførte utdanning i husstanden, tettstedsstørrelse, husholdningens samlede inntekt, sivilstatus, antall personer i husholdningen, om husstanden har barn under seks år, eller mellom seks og 15 år, og om respondenten er i arbeid. Utdanningsvariabelen i dette datasettet er identisk med utdanningsvariabelen i Levekårsundersøkelsen, og strekker seg derfor også over åtte kategorier – der 1 tilsvarer ingen utdanning og 8 tilsvarer doktorgrad. Variabelen knyttet til arbeid spør om respondenten utfører inntektsgivende arbeid minst én time pr uke, hvor de som ikke utfører arbeid har fått verdien 0, og de som utfører arbeid har fått verdien 1. Tettstedsstørrelse er en kategorivariabel med sju kategorier, som innebærer antall bosatte i området: «200-499», «500-999», «1.000-1.999», «2.000-19.999», «20.000-49.999», «50.000-99.999» og «100.000 og oppover». Husholdningens samlede inntekt er oppgitt i antall kroner, og vil i likhet med inntektsvariabelen fra Levekårsundersøkelsen oppgis som antall 100.000 i analysen. Sivilstatus er en dikotom variabel, hvor de som er ugift har fått verdien 0 og de som er gift eller samboene har fått verdien 1. Antall personer i husholdningen er en tellevariabel som i dette datasettet strekker seg fra 1 til 9. Variablene knyttet til barn i husstanden er begge dikotome variabler

hvor de som ikke har barn i den aktuelle aldersgruppen har fått verdien 0, og de som har barn i den aktuelle aldersgruppen har fått verdien 1.

Ungdata-undersøkelsen hadde betydelig færre potensielle uavhengige variabler, og det er noe vanskeligere å måle sosial ulikhet. Her har jeg valgt å inkludere foreldrenes utdanningsnivå, som er to dikotome variabler knyttet til respondentens mor og far. Respondentene har blitt spurt om mor og far har utdanning fra universitet eller høyskole, hvor de som har svart «nei» har fått verdien 0 og de som har svart «ja» har fått verdien 1. I tillegg har jeg inkludert en variabel som omhandler familiens økonomi, hvor respondentene har blitt spurt om familien har hatt god eller dårlig råd de to siste årene. Her har respondentene svart enten «dårlig råd hele tiden», «stort sett dårlig råd», «verken eller», «stort sett god råd» og «god råd hele tiden». Denne variabelen behandles som en kontinuerlig variabel. Av øvrige kontrollvariabler har jeg inkludert kjønn, hvor gutt har fått verdien 1 og jente har fått verdien 0. Dette datasettet inneholder ingen informasjon om respondentenes alder, og jeg har derfor inkludert en variabel som forteller hvorvidt respondenten går på videregående eller ungdomsskole, hvor førstnevnte har fått verdien 0 og sistnevnte verdien 1.

4.3 Metodisk tilnærming

I analysen vil jeg benytte meg av både multippel logistisk, lineær (OLS) og negativ binomisk regresjon (videre også henvist til som «NB»-regresjon). Alle variablene fra Levekårsundersøkelsen er tellevariabler, og har som nevnt ført til at mange av de avhengige variablene har mange nullverdier og er svært høyreskjeve. Dette gjør det utfordrende å tilpasse en god OLS-regresjon. En mulighet kan være å logtransformere de avhengige variablene, men dette tar ikke tilstrekkelig hensyn til at mine avhengige variabler er tellevariabler med svært mange nullobservasjoner (Rabe-Hesketh og Skrondal 2008). Jeg har derfor valgt å kjøre negative binomiske regresjoner på alle avhengige variabler fra Levekårsundersøkelsen, med ett unntak (bruken av teater). Dette unntaket skyldes resultatet av statistiske tester, noe jeg kommer tilbake til nedenfor. En negativ binomisk regresjon tar i større grad hensyn til tellevariabler med et stort antall nullverdier, og er i motsetning til lignende regresjoner (for eksempel Poisson) spesielt godt egnet for avhengige variabler med et lavere gjennomsnitt enn varians – også kalt overdispersjon eller overspredning (Rabe-Hesketh og Skrondal 2008). Dette gjelder samtlige av de avhengige variabler fra Levekårsundersøkelsen, noe som tyder på at en negativ binomisk regresjon er et godt alternativ. Når det gjelder bruken av teater, i tillegg til bruken av park (Undersøkelse om folks forhold til kommunen), skal jeg bruke OLS-regresjon (hvor teatervariabelen logtransformeres).

Analysen inneholder i tillegg logistiske regresjoner. Dette skyldes at en av mine avhengige variabler er dikotom (bruk av gatehjørner o.l.), i tillegg til at det er hensiktsmessig å kjøre både logistisk og negativ binomisk regresjon på flere av de avhengige variablene som ikke er dikotome. Fem av seks kulturvariabler fra Levekårsundersøkelsen inneholder såpass mange nullverdier (respondenter som ikke har benyttet tilbudet det siste året) at skillet mellom å ha benyttet og ikke benyttet tilbudet i seg selv er interessant.

4.3.1 Statistiske tester

Det er flere forutsetninger for lineær, logistisk og negativ binomisk regresjon. En feilspesifisert lineær modell innebærer at variablene ikke følger den lineariteten jeg har spesifisert, eller at det mangler forklaringsvariabler som burde vært inkludert i modellen. For å teste om de lineære regresjonene (inkludert NB-regresjonene) er riktig spesifisert, har jeg kjørt testen «linktest». Linktest innebærer en estimering av en ny regresjonsmodell, der man bruker de predikerte verdiene (\hat{y}) fra modellen og de predikerte verdiene opphøyd i andre (\hat{y}^2) som uavhengige variabler (Midtbø 2012). Hvis modellene mine er riktig spesifisert vil \hat{y} bli signifikant, mens \hat{y}^2 ikke vil ha en signifikant effekt. Da jeg kjørte denne testen underveis ble det bekreftet at en negativ binomisk regresjon var best egnet for nesten alle de avhengige variablene fra Levekårsundersøkelsen, da disse modellene, i motsetning til OLS-modeller, besto linktest – og dermed er riktig spesifisert.

Det er også viktig at forutsetningen for de logistiske modellene er oppfylt, og en av de viktigste forutsetningene er at regresjonskurven er logistisk. En måte å sjekke dette på er å kjøre en Hosmer-Lemeshow-test, som er en test som kan avdekke logistiske regresjonskurver i både bivariate og multiple situasjoner (Skog 2013). I mine logistiske modeller vil Hosmer-Lemeshow-testen foreta en vurdering av modellens tilpasning, og testen bygger på en sammenligning av observerte frekvenser og de frekvensene som predikeres av den logistiske modellen. Et resultat som er over signifikansnivået på 0,05 indikerer at kurven gir en god beskrivelse av data. Når jeg kjører denne testen på mine modeller får jeg et signifikansnivå på over 0,05. Dette indikerer at mine modeller har en logistisk regresjonskurve, og dermed er en viktig forutsetning for logistisk regresjon oppfylt.

4.3.2 Metodiske svakheter knyttet til validitet

Selv om de enkelte regresjonene består ulike statistiske tester, er ikke dette nødvendigvis en garanti for at regresjonene gir et godt bilde på det jeg ønsker å undersøke. Det er derfor nødvendig å diskutere modellenes og oppgavens generelle validitet (Ringdal 2013). Validiteten, altså gyldigheten til min analyse, er i denne oppgaven hovedsakelig et spørsmål om

operasjonalisering. Mine utfordringer med å finne data som kan belyse folks bruk av byen kan ha konsekvenser for oppgavens validitet, da det ikke råder noen tvil om at mine variabler og modeller ikke gir et fullstendig og altomfattende svar. Det er som nevnt mange potensielle variabler som kunne vært inkludert, og jeg måtte gjøre en vurdering av de data som var tilgjengelige. Jeg mener likevel at min analyse gir et valid bidrag til feltet. Gjennom analysen kan jeg trekke konklusjoner om korrelasjonen mellom sosial bakgrunn og en rekke urbane aktiviteter, til tross for at mine funn ikke kan si noe om alle aspekter ved nordmenns bruk av byen.

Et annet viktig aspekt knyttet til validitet, er hvorvidt de valgte variablene faktisk kan knyttes opp mot byen. De fleste variablene er ikke utelukkende urbane aktiviteter, og mange av dem kan også gjennomføres i mindre tettbygde strøk. Jeg mener likevel at jeg ved å kontrollere for bostrøk har mulighet til å avdekke om eventuelle funn kun gjelder spredtbygde strøk. Et alternativ kunne vært å kun innlemme de respondentene som bor i større byer, men jeg har likevel valgt å beholde alle respondenter til tross for at en del av dem er bosatt utenfor større byer. En ekskludering av disse respondentene ville for det første ha minsket utvalget betydelig, noe som kan være en utfordring i kvantitativ forskning. I tillegg, og kanskje mer avgjørende, er dette et spørsmål om hva som faller under definisjonen «by». I norsk målestokk er det mange mindre steder som regnes som byer og byområder, og en oppgave som tar for seg å undersøke folks bruk av byen må nødvendigvis også ta hensyn til at vi har en bred by-definisjon. De offentlige retningslinjene for byutvikling gjelder også mindre byer og steder, og tendensene i byutviklingen kan derfor antas å være synlige også her. Det er i tillegg ikke noe som tilsier at mennesker bosatt utenfor tettbygd strøk ikke bruker byen – selv om denne bruken sannsynligvis er mer sporadisk.

5. Analyse

I dette kapitlet presenteres resultatene fra analysen. Funnene vil bli presentert tematisk, og kapitlet vil deles inn i kulturelle aktiviteter, rekreasjonsaktiviteter og bevegelsesaktiviteter. Skillet mellom de ulike kategoriene er noe flytende, og kategoriene fungerer først og fremst som en strukturerende inndeling. Analysen består av til sammen 15 modeller, og jeg benytter både logistisk, lineær og negativ binomisk regresjon. Siden analysen inneholder et stort antall regresjoner, vil ikke alle resultatene kommenteres like inngående. Av de uavhengige variablene er det først og fremst utdanning og inntekt som er mine hovedmål på sosial bakgrunn, mens de andre uavhengige variablene stort sett kan regnes som kontrollvariabler eller supplerende variabler. I de ulike regresjonene er det noe variasjon i hvilke uavhengige kontrollvariabler som er inkludert, da jeg har vurdert hvilke forklaringsvariabler som gagnar hver enkelt tabells spesifisering og forklaringssevne. Dette medfører at noen kontrollvariabler vil inkluderes og ekskluderes, noe som også gjelder potensielle andregradsledd. Stjernesymbolene i modellene indikerer signifikante funn.

5.1 Kulturelle aktiviteter

Jeg skal her presentere funn knyttet til det jeg vil betegne som kulturelle aktiviteter: Opera, teater, billedutstilling, museum, bibliotek og kino. Flere av disse kan også kategoriseres som rekreasjonelle aktiviteter, men i tråd med tidligere forskning på området presenterer jeg disse sammen under den generelle paraplyen *kultur*. Først vil jeg kommentere funnene knyttet til de logistiske regresjonene, før jeg deretter kommenterer funnene knyttet til de negative binomiske og lineære regresjonene. De sistnevnte regresjonene vil tolkes noe mer inngående enn de logistiske.

Tabell 1: Logistisk regresjon med «ikke benyttet» som referansekategori⁵

	Modell 1 Opera	Modell 2 Teater	Modell 3 Utstilling	Modell 4 Bibliotek	Modell 5 Museum
Utdanning	0.359*** (7.74)	0.233*** (8.60)	0.291*** (11.12)	0.282*** (8.29)	0.175* (2.26)
Yrkesinntekt	-0.298*** (-4.15)	0.0825*** (6.00)	0.0419** (3.14)	-0.0538** (-3.12)	-0.0558 (-1.40)
Yrkesinntekt ²	2.28e-7*** (4.54)				
Vansker med å delta	-0.659*** (-3.72)	-0.309*** (-3.71)	-0.334*** (-3.85)	-0.166 (-1.44)	0.572 (1.49)
Sysselsatt	0.190 (0.76)	0.350** (2.93)	0.116 (0.97)	-0.480** (-3.17)	0.285 (0.71)
Alder	0.0238*** (4.57)	-0.219*** (-4.63)	0.0168*** (6.23)	-0.0216*** (-6.04)	0.0331 (0.65)
Alder ²		0.00537*** (5.29)			-0.000159 (-0.29)
Alder ³		-0.0000382*** (-5.69)			
Kvinne	0.619*** (4.33)	0.624*** (7.82)	0.671*** (8.39)	0.713*** (6.97)	0.166 (0.69)
Fødeland utenfor Norden	0.124 (0.39)	-0.465* (-2.50)	0.189 (1.01)	0.344 (1.26)	0.319 (0.56)
Bostrøk (spredtbygd satt som referanse):					
Under 2.000	-0.984* (-2.20)	0.0525 (0.32)	0.177 (1.07)	0.120 (0.56)	-0.0568 (-0.10)
2.000-20.000	-0.0131 (-0.06)	0.0753 (0.66)	0.00106 (0.01)	-0.0565 (-0.37)	-0.249 (-0.61)
20.000-100.000	0.0306 (0.14)	0.281* (2.31)	0.123 (1.00)	0.00764 (0.05)	-0.390 (-1.00)
100.000 og oppover	0.287 (1.35)	0.265* (2.14)	0.153 (1.23)	-0.240 (-1.44)	-0.113 (-0.27)
Avstand i kilometer				-0.0233* (-2.34)	
Avstand i kilometer (logtrans.)					-0.281* (-2.29)
Konstantledd	-4.396*** (-8.93)	1.039*** (1.65)	-2.772*** (-11.45)	0.406 (1.26)	-0.276 (-0.24)
<i>N</i>	3036	3036	3035	1740	575

t-verdi i parentes

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

⁵ Tabell basert på Levekårsundersøkelsen 2007.

Tabell 1 er en logistisk regresjon av benyttelsen av kulturelle tilbud, hvor «ikke benyttet» er satt som referanse. Logistisk regresjon brukes her til å beregne sannsynligheten for at respondenter med bestemte egenskaper benytter eller ikke benytter ulike kulturelle aktiviteter. I denne tabellen er kino utelatt, da denne variabelen har såpass få nullverdier at en logistisk regresjon ikke er hensiktsmessig. I logistisk regresjon kan koeffisientene fortelle oss noe om retningen på de uavhengige variabelenes effekt, men det er ikke mulig å si noe om styrken (Ringdal 2013). I tabellen ser vi at utdanningsnivå har en signifikant positiv effekt på benyttelsen av samtlige kulturelle tilbud. Inntekt har signifikant har signifikant effekt på benyttelsen av alle tilbud utenom museum. For opera er denne effekten kurvelineær, hvor sannsynligheten for å besøke operaen vil stige i takt med inntekt inntil denne effekten etter hvert blir negativ og dermed synkende. Inntekt har en positiv effekt på å besøke teater og utstilling, noe som betyr at høyere inntekt øker sannsynligheten for å benytte seg av disse tilbudene. Inntekt har en negativ effekt på bruken av bibliotek, og sannsynligheten for å benytte seg av bibliotek synker jo høyere inntekt respondenten har.

De som har vansker med å delta på fritidsaktiviteter har en signifikant lavere sannsynlighet for å besøke opera, teater og utstilling. De som er sysselsatt har signifikant større sannsynlighet til å besøke teater, mens den samme gruppen har signifikant lavere sannsynlighet for å besøke bibliotek. Alder har en signifikant effekt på samtlige kulturelle tilbud utenom museum. Denne effekten er positiv for opera og utstilling, negativ for bibliotek, mens den for teater inntar en kurvelineær korrelasjon i form av et andre- og tredjegradsledd som viser at sannsynligheten synker, stiger, for deretter å synke igjen. Kvinner har signifikant større sjanse for å benytte seg av alle kulturelle tilbud utenom museum. De som er født utenfor Norden har signifikant lavere sannsynlighet for å benytte seg av teater, men på de øvrige kulturelle tilbudene har ikke dette noen signifikant effekt. Av bostrøk er det kun signifikant effekt knyttet til bruken av opera og teater, hvor de som er bosatt i et område med mindre enn 2.000 innbyggere har lavere sannsynlighet for å besøke operaen enn de som bor i spredtbygd strøk, og de som bor i områder med mer enn 20.000 innbyggere har større sannsynlighet for å benytte seg av teater enn de bosatt i spredtbygd strøk. Der det er mulig å kontrollere for avstand (bibliotek og museum), har dette en dette en signifikant negativ effekt på bruken av disse tilbudene. Lengre avstand til tilbudet minsker altså sjansen for å benytte seg av bibliotek og museum.

Tabell 2: Lineær og negativ binomisk regresjon av kulturelle aktiviteter⁶

	Modell 6 Opera (NB-reg.)	Modell 7 Teater (OLS: logtrans.)	Modell 8 Utstilling (NB-reg.)	Modell 9 Museum (NB-reg.)	Modell 10 Bibliotek (NB-reg.)	Modell 11 Kino (NB-reg.)
Utdanning	0.299*** (6.11)	0.0768*** (9.19)	0.282*** (11.03)	0.0754* (2.27)	0.166*** (4.88)	0.0346 (1.94)
Yrkesinntekt	-0.206** (-2.60)	0.0265*** (6.19)	-0.0101 (-0.87)	-0.0119 (-0.78)	-0.202*** (-3.75)	-0.0673* (-2.10)
Yrkesinntekt ²	1.47e-7* (2.51)				9.69e-8* (2.42)	4.29e-8* (1.97)
Vansker med å delta	-0.838*** (-4.31)	-0.113*** (-4.40)	-0.106 (-1.30)	0.112 (0.91)	0.273* (2.18)	-0.0890 (-1.13)
Sysselsatt	0.156 (0.60)	0.0521 (1.37)	0.142 (1.34)	0.268 (1.78)	0.0578 (0.34)	0.222* (2.24)
Alder	0.0346*** (6.49)	0.0138*** (3.53)	0.00994*** (3.90)	0.0134*** (3.58)	-0.0148*** (-3.94)	-0.0543*** (-4.84)
Alder ²		-0.000112** (-2.72)				0.000451** (3.59)
Kvinne	0.417** (2.67)	0.205*** (8.14)	0.583*** (7.60)	0.0128 (0.13)	0.461*** (4.32)	0.0359 (0.65)
Fødeland utenfor Norden	0.465 (1.33)	-0.136* (-2.27)	0.0970 (0.54)	0.326 (1.51)	0.706* (2.57)	0.0458 (0.36)
Bostrøk (spredtbygd satt som referanse):						
Under 2.000	-0.401 (-1.04)	-0.0164 (-0.31)	-0.200 (-1.21)	1.657*** (7.41)	-0.154 (-0.69)	0.122 (0.90)
2.000-20.000	0.375 (1.58)	0.0551 (1.49)	0.133 (1.17)	0.0902 (0.53)	0.0316 (0.20)	0.129 (1.34)
20.000-100.000	0.221 (0.89)	0.133*** (3.40)	0.188 (1.58)	0.227 (1.37)	0.102 (0.62)	0.423*** (4.37)
100.000 og oppover	0.781*** (3.29)	0.0810* (2.06)	0.163 (1.34)	0.581*** (3.42)	-0.0824 (-0.47)	0.454*** (4.64)
Avstand i km					-0.0270** (-2.88)	-0.00203 (-0.47)
Avstand i km (logtransformert)				-0.0958 (-1.87)		
Konstantledd	-4.271*** (-8.25)	-0.169 (-1.80)	-1.640*** (-7.43)	-0.404 (-1.15)	1.792*** (5.02)	2.677*** (10.85)
<i>N</i>	3036	3036	3035	575	1740	1032

t-verdi i parentes

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

⁶ Tabell basert på Levekårsundersøkelsen 2007.

Tabell 2 viser lineære og negative binomiske regresjoner knyttet til kulturelle tilbud. Her er også kino inkludert. Fem av seks modeller er NB-regresjoner, mens modell 7 er en OLS-regresjon med logtransformert avhengig variabel. Alle modellene kan derfor tolkes som semilogaritmiske modeller, hvor endringer i de uavhengige variablene gir proporsjonale effekter (Skog 2013). Koeffisientene tolkes som endringer i andeler (prosent), hvor koeffisienter under 0,1 leses direkte som prosent, mens koeffisienter over 0,1 regnes om til prosent ved hjelp av formelen $100*(e^b-1)$ (Skog 2013).

Tabellen viser at utdanning har en signifikant positiv effekt på bruken av alle kulturelle tilbud utenom kino. For hvert utdanningsnivå øker bruken av opera med 34,9%, teater med 7,7%, utstilling med 32,6%, museum med 7,5% og bibliotek med 18,1%. Inntekt har en signifikant effekt på bruken av opera, teater, bibliotek og kino. For bruken av teater er dette en positiv effekt på 2,7% økning for hver 100.000 kr i inntekt. De øvrige signifikante funnene av inntekt (opera, bibliotek og kino) er kurvelineære korrelasjoner, hvor inntekt har en negativ effekt på bruken av disse tilbudene før effekten deretter blir positiv. Snupunktet ligger på henholdsvis 700.000, 1.200.000 og 800.000 kr, altså relativt høyt.

Av kontrollvariablene ser vi at de som har vansker for å delta i fritidsaktiviteter har signifikant færre besøk ved opera og teater, men signifikant flere besøk ved bibliotek. De som er sysselsatt har signifikant flere besøk ved kino enn de som ikke er sysselsatt. Alder har en signifikant effekt på bruken av samtlige kulturelle tilbud. Denne effekten er positiv for opera, utstilling og museum, negativ for bibliotek, og kurvelineær for teater og kino. Kvinner har signifikant flere besøk ved opera, teater, utstilling og bibliotek enn menn. De som er født utenfor Norden benytter teater signifikant mindre enn de som er født innenfor Norden, og bruker biblioteket betydelig mer enn de som er født innenfor Norden. Bostrøk har betydelig flere signifikante effekter enn i den logistiske regresjonen, og dette gjelder hovedsakelig bostrøk med mange innbyggere. Det å bo i en by med flere enn 100.000 innbyggere har en positiv effekt på antall besøk ved opera, teater, museum og kino. Den positive effekten gjelder også for respondenter bosatt i byer med 20.000 til 100.000 innbyggere, men da kun for teater og kino. Der det er mulig å kontrollere for avstand er det kun avstand til bibliotek som har en signifikant effekt på bruken av tilbudet, hvor lengre avstand gir mindre bruk.

5.2 Rekreasjonsaktiviteter

Jeg skal her presentere funn knyttet til rekreasjonsaktiviteter, hvor jeg har inkludert bruk av kafé og restaurant (Levekårsundersøkelsen) og parker (Undersøkelse om folks forhold til kommunen). Bruken av kafé og restaurant analyseres ved hjelp av negativ binomisk regresjon,

mens bruken av park analyseres ved hjelp av OLS-regresjon. Park-variabelen er i motsetning til teater-variabelen ikke logtransformert, så modell 13 tolkes ikke i prosenter.

Tabell 3: Lineær og negativ binomisk regresjon av rekreasjonsaktiviteter⁷

	Modell 12		Modell 13
	Kafé og restaurant (NB-reg.)		Park (OLS)
Utdanning	0.0305 (1.73)	Utdanningsnivå	0.0945* (5.17)
Yrkesinntekt	-0.0404*** (-4.21)	Tettstedsstørrelse	0.190* (12.89)
Vansker med å delta	-0.217** (-3.24)	Samlet inntekt	-1.78e-08 (-0.29)
Sysselsatt	-0.179* (-1.98)	Gift/samboende	-0.0830 (-0.72)
Alder	-0.0137*** (-6.69)	Antall i husstanden	0.0468 (1.14)
Kvinne	0.108 (1.93)	Barn under 6 år	0.112 (1.11)
Fødeland utenfor Norden	-0.0566 (-0.41)	Barn mellom 6 og 15 år	0.198* (2.10)
Hage	-0.489*** (-6.32)	Arbeid	0.0784 (0.98)
Bostrøk (spredtbygd satt som referanse):			
Under 2.000	0.111 (0.95)		
2.000-20.000	0.260** (3.03)		
20.000-100.000	0.282** (3.21)		
100.000 og oppover	0.309** (3.13)		
Avstand i km	0.00452 (0.84)		
Konstantledd	3.896*** (19.89)	Konstantledd	-1.502* (-5.81)
R ²			0.164
N	1378		1259

t-verdi i parentes

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

⁷ Tabell basert på Levekårsundersøkelsen 2007 og Undersøkelse om folks forhold til kommunen 2008.

Modell 12 viser effekter på antall kafe- og restaurantbesøk i løpet av et år. Her ser vi at utdanning ikke har en signifikant effekt på antall kafe- og restaurantbesøk. Inntekt har en signifikant svak negativ effekt på antall besøk, hvor besøk ved kaféer og restauranter synker med ca. 4% for hver 100.000 kroner i inntekt. De som har vansker for å delta på fritidsaktiviteter har 19,5% færre besøk på kafé og restaurant enn de som ikke har slike vansker, og de som er sysselsatt har 16,4% færre besøk enn de som ikke er sysselsatt. Alder har en signifikant negativ effekt, hvor antall besøk synker med 1,4% for hvert år eldre respondenten er. De som har tilgang på hage har 38,7% færre kafé- og restaurantbesøk enn de som ikke har tilgang på hage. Bostrøk viser at respondenter som bor i bostrøk med høyere befolkning enn 2.000 har en signifikant høyere bruk av kaféer og restauranter enn de som bor i spredtbygd strøk (referansekategori). Denne effekten er på henholdsvis 29,7%, 32,6% og 36,2%. De øvrige variablene kjønn, fødeland og avstand til nærmeste kafé og restaurant har ingen signifikant effekt på antall besøk.

Modell 13 viser ulike variabelers effekt på hvor ofte husstanden bruker parker og andre grøntområder. Her ser vi at det er en signifikant svak positiv korrelasjon mellom utdanningsnivå (høyeste utdanningsnivå i husstanden) og bruk av parker og grøntområder. For hvert utdanningsnivå øker bruken med 0,09 trinn på en skala fra 0 til 5. Tetthetsstørrelse har også en signifikant positiv effekt på bruk av parker og grøntarealer, og for hvert trinn lenger opp på tetthetsskalaen respondenten bor øker bruken med 0,19. I tillegg ser vi at det å ha barn mellom 6 og 15 år har en signifikant positiv effekt, hvor bruken av parker og grøntarealer er 0,198 høyere for de som tilhører denne gruppen. De øvrige kontrollvariablene inntekt, sivilstatus, antall i husstanden, barn under 6 år og sysselsetting har ingen signifikant effekt. Regresjonens totale forklaringskraft er på 16,4% ($R^2=0,164$).

5.3 Bevegelsesaktiviteter

Jeg skal her presentere funn knyttet til aktiviteter som innebærer bevegelse eller forflytning. Dette innebærer antall spaserturer i nærområdet som ikke innebærer forflytning til og fra jobb (Levekårsundersøkelsen), og om man pleier å oppholde seg med venner på gatehjørner eller ved kiosker eller kjøpesentre (Ungdata). Antall spaserturer analyseres ved hjelp av negativ binomisk regresjon, og bruken av gatehjørner o.l. analyseres ved hjelp av logistisk regresjon.

Tabell 4: Negativ binomisk og logistisk regresjon av bevegelsesaktiviteter⁸

	Modell 14 Spasertur (BN-reg.)		Modell 15 Gatehjørne (Logistisk)
Utdanningsnivå	0.0241 (1.45)	Mor med høyere utdanning	-0.115*** (-6.16)
Yrkesinntekt	6.28e-08 (0.68)	Far med høyere utdanning	-0.0670*** (-3.75)
Vansker med å delta	0.0996 (1.61)	Gutt	0.00501 (0.34)
Sysselsatt	-0.320*** (-3.90)	Medlem i organisasjon	-0.156*** (-10.16)
Alder	-0.00317 (-1.62)	Økonomi	-0.0577*** (-7.09)
Kvinne	0.301*** (5.79)	Ungskole	0.0373 (1.05)
Leier bolig	-0.190* (-2.25)		
Fødeland utenfor Norden	-0.161 (-1.19)		
Hage	-0.00385 (-0.05)		
Bostrøk (spredtbygd satt som referanse):			
Tettbygd (under 2.000)	0.278* (2.55)		
Tettbygd (2.000-20.000)	0.122 (1.57)		
Tettbygd (20.000-100.000)	0.310*** (3.81)		
Tettbygd (100.000 og oppover)	0.173* (2.01)		
Konstantledd	3.890*** (20.72)	Konstantledd	-0.605*** (-17.74)
<i>N</i>	1733		91014

t-verdi i parentes

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

⁸ Tabell basert på Levekårsundersøkelsen 2007 og Ungdata 2010-2015.

Modell 14, som er en negativ binomisk regresjon, må i likhet med de andre NB-regresjonene tolkes i prosent. Regresjonen viser at utdanning og inntekt ikke har en signifikant effekt på antall spaserturer. Det å være sysselsatt har en signifikant negativ effekt på antall spaserturer, og de som er sysselsatt går 37,7% færre turer i løpet av et år enn de som ikke er sysselsatt. Vi ser i tillegg at kvinner går 35,1% flere turer enn menn. Det å leie bolig har en signifikant negativ effekt på antall spaserturer, og de som leier går 17,3% færre spaserturer enn de som eier bolig. Bostrøk har en signifikant positiv effekt på antall spaserturer, hvor både respondenter bosatt i områder med mindre enn 2.000 innbyggere og i områder med flere enn 20.000 innbyggere går flere spaserturer enn respondenter bosatt i spredtbygde strøk. Alder, vansker med å delta i fritidsaktiviteter, fødeland og tilgang på hage har ingen signifikant effekt på antall spaserturer.

Modell 15 er en logistisk regresjon som viser ulike effekter på ungdommers oppholdelse ved gatehjørner o.l. De som har oppgitt at de gjør dette av og til eller ofte har fått verdien 1, og de som gjør det sjeldent eller aldri er satt som referansekategori. I modellen ser vi at ungdom med en mor eller far med høyere utdanning har signifikant større sannsynlighet for å henge med venner ute ved gatehjørner, kiosker og kjøpesenter. Ungdom som er medlem i en organisasjon har mindre sannsynlighet for å henge ved gatehjørner o.l. I tillegg ser vi at det er en signifikant negativ korrelasjon knyttet til familiens økonomi, hvor dårligere økonomi øker sannsynligheten for å henge med venner på gatehjørner og lignende. Det var ingen signifikante funn knyttet til kjønn og skolenivå.

6. Diskusjon

Oppgavens problemstilling og forskningsspørsmål er hvordan norsk byplanlegging kan forstås som klasset. Gjennom analysen har jeg avdekket at det er en korrelasjon mellom sosial bakgrunn og bruk av flere urbane tilbud og aktiviteter, og at denne korrelasjonen er positiv eller negativ avhengig av hvilke tilbud som er undersøkt. I dette kapitlet diskuteres analysens hovedfunn i lys av norsk byplanlegging, teori og tidligere forskning. Med hensyn til at analysen inneholder mange regresjoner, vil jeg hovedsakelig diskutere funn knyttet til sosial bakgrunn.

Det må understrekes at aktiviteter knyttet til kultur, rekreasjon og bevegelse gir ikke et fullstendig bilde av moderne byplanlegging. Jeg diskuterer derfor videre hvordan mine funn kan overføres til den generelle gentrifiseringen av norske byer, som kommer til syne gjennom fortetting, byimage og satsing på nye næringer. Med utgangspunkt i de kvantitative funnene og denne transformasjonen av norske byer vil jeg deretter diskutere hvordan moderne byplanlegging kan forsterke sosial ulikhet – ved at kapitalmengde og sted kobles sammen.

6.1 Kulturvaner

Analysene viser at sosial bakgrunn har en positiv effekt på bruken av alle de undersøkte kulturtilbudene utenom kino. Opera, teater, utstilling, museum og bibliotek er altså alle tilbud som i større grad benyttes av mennesker fra høyere sosiale lag. Dette mener jeg støtter hypotese H1: «Det er en positiv korrelasjon mellom utdanningsnivå og bruken av kulturelle aktiviteter». Det er først og fremst utdanning som er den mest sentrale faktoren, da utdanning har en signifikant positiv effekt på alle de nevnte kulturelle tilbudene. I tillegg har inntekt en signifikant positiv effekt i flere av modellene. Det må understrekes at også andre uavhengige variabler hadde en signifikant effekt, og at bildet er mer sammensatt enn en ensidig effekt av sosial bakgrunn. For eksempel bruker respondenter født utenfor Norden biblioteket betraktelig mer enn de som er født innenfor Norden. Dette kan skyldes opplæringsformål eller tilgang på elektroniske hjelpemidler som mange innvandrere ikke har tilgang på i hjemmet, noe som kan være et godt eksempel på hvordan bibliotek ikke nødvendigvis er en utelukkende kulturell arena.

Den positive korrelasjonen mellom utdanningsnivå og bruk av kulturelle tilbud er ikke et banebrytende funn. Dette er bekreftet av mange studier, og i Norge er det hovedsakelig SSB som har påvist slike tendenser (Vaage 2010). Sammenhengen har blitt tolket i lys av utallige teoretiske perspektiver, og Bourdieus begrepsapparat er i den sammenheng et av de mest dominerende perspektivene i både norsk og europeisk sosiologi. I lys av hans teori kan tilbøyeligheten til å benytte kulturelle tilbud være en konsekvens av hvorvidt man føler seg

komfortabel ved og tiltrukket av slike tilbud. Det at folk med høyere utdanning oftere går på teater, opera, utstilling, museum og bibliotek kan skyldes at de har større kjennskap til og interesse for kultur, som i lys av Bourdieu kan skyldes at de har en større mengde kulturell kapital (Bourdieu 1984). Høy kulturell kapital kjennetegnes ofte av å kunne mestre ulike kulturelle uttrykk og koder. Mennesker med høyere utdanning vil i forlengelse av dette kunne sette større pris på og ha en interesse av å besøke kulturelle arenaer oftere enn de som ikke sitter på den samme mengden kulturell kapital (Bourdieu 1991).

Ens kapitalmengde henger også tett sammen med ens individuelle disposisjoner (habitus), og det er nærliggende å tro at mennesker med høy kulturell kapital har vokst opp med og omgås mennesker som også setter pris på og bruker kulturelle tilbud. Derfor kan kulturtilbudene også utgjøre en sosial arena, hvor mennesker med kulturelle interesser kan treffes for rekreasjon og samvær. På denne måten kan de kulturelle arenaene knyttes opp mot det Bourdieu beskriver som sosial kapital – altså nettverk og omgangskrets (Bourdieu 1986). Det er derfor nærliggende å tro at mennesker med høyere utdanning i større grad enn de med lavere utdanning opplever kulturtilbudene som arenaer fylt av likesinnede og eventuelt venner og bekjente. Dette er vanskelig å kontrollere for i analysen, men med utgangspunkt i Bourdieu vil dette være en rimelig antakelse.

Likevel må det understrekes at kultur ikke er et ensidig fenomen, da det under paraplyen «kultur» finnes utallige kulturelle uttrykk. Disse uttrykkene er ofte svært forskjellige fra hverandre, og kan blant annet plasseres høyere eller lavere på en kulturell skala. Opera, teater, kunstutstillinger og museum er ifølge Bourdieu og mange andre ansett som typiske uttrykk for høykultur (Bourdieu 1984). Det at bruken av slike kulturtilbud har en positiv korrelasjon med utdanningsnivå, kan derfor forstås som at utdanning bidrar med en høyere kulturell kapital – som igjen henger sammen med bruken av høykulturelle tilbud. Som nevnt finner jeg ikke en signifikant korrelasjon mellom utdanningsnivå og bruken av kino. Kino er ikke ansett som et typisk høykulturelt tilbud, og det er derfor ikke overraskende at utdanning ikke har en effekt på antall kinobesøk. Dette kan tolkes som at kino som kulturell arena krever mindre kulturell kapital av brukerne, og at kino derfor kan oppleves som mer åpen og tilgjengelig for mennesker med både lavere og høyere utdanning.

6.1.1 Kulturbyen for eliten?

Disse funnene, altså den positive korrelasjonen mellom sosial bakgrunn og bruken av kulturelle tilbud, er viktige i forståelsen av moderne byutvikling. Som blant annet Røe (2015) understreker, er kultur en sentral del av den norske byplanleggingen. Det å ha en by med gode

kulturtilbud er blitt nærmest avgjørende, og det legges store ressurser i å bygge nye kulturhus og å utvikle gode kulturarenaer. Gehl (2010) understreker at det er de bymessige invitasjonene er avgjørende for hvordan byen brukes – noe som framstår som motstridende mot min påstand om at sosial bakgrunn påvirker hvordan mennesker bruker kulturtilbudene. Med utgangspunkt i Gehl vil flere kulturtilbud i byen vil føre til at flere bruker dem. Dette kan være tilfellet, men med utgangspunkt i mine funn vil jeg anta at en slik effekt hovedsakelig vil innebære rekruttering fra de sosiale gruppene som allerede er tilbøyelige til å benytte slike tilbud.

Mange bruker kulturtilbudene flittig, og setter sannsynligvis pris på at kultur er prioritert og lett tilgjengelig i bybildet. Det er likevel ikke gitt at alle opplever fordeler ved en slik byutvikling. Min analyse viser som nevnt at nesten alle de undersøkte kulturtilbudene brukes mer av mennesker med høy utdanning enn av de med lav utdanning. Inntekt spiller også en rolle i bruken av enkelte tilbud. Man kan derfor spørre hvorvidt en kulturledet byutvikling vil kunne skape en by som alle føler seg hjemme i og føler tilhørighet til. En følelse av å være «hjemme» i byen kan knyttes til det Rose (1995) betegner som å identifisere seg *med* et sted. Identitet er en avgjørende faktor i hvordan mennesker opplever sted, og man vil føle større tilhørighet til et sted som har kvaliteter sterkt knyttet til sin egen identitet. De som ikke er brukere av kulturtilbud vil derfor kunne oppleve at et område med fokus på kultur ikke symboliserer eller gjenspeiler ens egen identitet, og risikerer dermed å ikke identifisere seg med stedet.

Med utgangspunkt i Relph (1976) kan derfor en kulturledet byutvikling påvirke ulike menneskers følelse av insideness og outsideness. Å føle seg *inside* et sted innebærer å føle seg komfortabel og hjemme, og det er nærliggende å tro at folk som ikke bruker kulturbrukere i større grad føler seg *outside* i et område hvor slike tilbud prioriteres. I lys av Bourdieu (1984) kan en slik avstand til et sted forstås som en mangel på riktige disposisjoner og kapitalmengde, og muligheten til å orientere seg i og mestre feltet (les: stedet) er begrenset. Det at byene blir et rede for kultur, og da kanskje særlig høykultur, kan dermed anses som en potensiell ekskludering av mennesker som ikke bruker eller setter like stor pris på disse tilbudene.

Hvis man anser prioriteringen av kultur som en bymessig invitasjon (jf. Gehl), kan man ved å satse tungt på kultur risikere at ikke alle inviteres inn i byen. Hvis invitasjonen bare når fram til enkelte sosiale grupper, kan resultatet bli at man får en overvekt av disse gruppene i byen og bybildet. Dette kan med utgangspunkt i Bourdieu framstå som sosialt problematisk, da mennesker indirekte kan ekskluderes basert på personlige disposisjoner og kapitalmengde (Bourdieu 1991). Likevel er en slik konsekvens ikke nødvendigvis ansett som et onde hos myndigheter og byplanleggere. Som blant annet Rose (1995), Røe (2015) og Florida (2005) understreker, er moderne byplanlegging preget av et ønske om å tiltrekke seg en viss type

mennesker. Når myndighetene satser tungt på kultur i bybildet, er dette en god måte å kunne tiltrekke seg den utdannede og kulturelle middelklassen – «den kreative klassen» (Florida 2005). Kultursatsningen kan dermed utgjøre et kraftfullt virkemiddel i inkluderingen (og dermed ekskluderingen) av eksisterende og potensielle beboere.

Min analyse viser som nevnt at kino er det eneste undersøkte kulturtilbudet som ikke hadde en signifikant korrelasjon med utdanningsnivå, og at de typisk høykulturelle tilbudene ble brukt betydelig mer av mennesker med høyere utdanning. Dette kan indikere at en annerledes kulturell prioritering i byene ville utgjort en endring i hvem som inviteres inn i byen, og at en større prioritering av det som anses som lavkultur ville kunne vært fordelaktig i inkluderingen av flere sosiale lag i byen. Bergsli (2015) beskriver som nevnt tidligere hvordan det hovedsakelig er spektakulær høykultur som prioriteres i de største norske byene. Det er derfor mulig at det er kulturuttrykkene som er problematiske, og ikke en kultursatsning generelt. En slik antakelse trenger likevel flere undersøkelser, i tillegg til at det er viktig å merke seg at positive korrelasjoner mellom utdanning og kulturtilbud kan ha ulik styrke – og at noen høykulturelle tilbud kan oppfattes som mer tilgjengelige enn andre.

6.2 Rekreasjonsaktiviteter og bevegelsesmønster

Jeg velger å diskutere rekreasjonsaktiviteter og bevegelsesmønster sammen, da jeg mener alle disse aktivitetene utgjør folkeliv og fritid i bybildet – et sentralt aspekt ved moderne byutvikling (Gehl 2010). Analysen viser at det er en mer sammensatt sammenheng mellom sosial bakgrunn og slike aktiviteter, og modellene viser modellene ingen, negative eller svake positive korrelasjoner. Dette bekrefter delvis min hypotese H2: Det er ingen korrelasjon mellom sosial bakgrunn og bruken av rekreasjonstilbud. Den sammenhengen jeg fant ved de kulturelle tilbudene kan derfor ikke overføres til bruken av parker, kafeer, restauranter og nærområdet.

Bruken av kaféer og restauranter har ingen signifikant korrelasjon med respondentenes utdanningsnivå. Det er en negativ korrelasjon knyttet til inntekt, men denne er meget svak. Det er i tillegg en forholdsvis sterk negativ korrelasjon mellom det å ha hage og bruken av kaféer og restauranter. Dette kan skyldes at man ved å ha egen boltreplass hjemme ikke har like stort behov for å besøke kaféer og restauranter. Det at tilgang på hage spiller en såpass viktig rolle, kan tolkes som at kaféer og restauranter utgjør et betydelig tilbud for de som ikke har tilgang på hage. Kaféer og restauranter kan derfor fungere som en forlengelse av eget hjem for de som ikke har tilstrekkelig plass.

Når det gjelder bruken av parker viser analysen at utdanning har en positiv effekt. Likevel skal det understrekes at korrelasjonen er svak, og at hvert utdanningsnivå ikke utgjør

mer enn 0,09 på en skala med fem kategorier. Det at husstander med høyere utdanningsnivå bruker parkene litt mer enn de med lavere utdanningsnivå kan skyldes at det er flere parker i større byer, da utdanningsnivået i store byer er høyere enn ved mindre steder (NOU 2015:1). Funnet består likevel ved kontrollering for tettsted, og det er sannsynligvis andre årsaker til denne sammenheng. Det er viktig å understreke at datasettet knyttet til Undersøkelse om folks forhold til kommunen inneholder betydelig mindre bakgrunnsinformasjon enn Levekårsundersøkelsen, og jeg har ikke mulighet til å kontrollere for mange av husstandens hjemlige fasiliteter som balkong, hage og størrelse på bolig. I tillegg er det flere kontrollvariabler som bevisst utelates (kjønn, alder) eller ikke er mulig å oppdrive (helse, fysiske hindre). Det kan derfor være uopptagede spuriøse effekter.

Disse funnene peker mot at rekreasjonstilbud kan nå mennesker på tvers av sosiale skillelinjer, og det er nærliggende å tro at kaféer og restauranter (og til dels parker) som sosiale arenaer er mer «åpne» enn de kulturelle arenaene. Det at utdanning har ingen eller svak påvirkning på bruken av kaféer, restauranter og parker antyder at dette er tilbud som ikke krever at brukerne innehar visse disposisjoner eller kapitalsammensetninger for å oppsøke, mestre og føle seg komfortabel med tilbudet. Med utgangspunkt i Bourdieu (1984) tyder dette på at slike rekreasjonstilbud ikke er arenaer med bestemte spilleregler, og at færre fra lavere sosiale lag føler seg malplassert ved slike steder. Dette kan igjen påvirke hvordan de bestemte stedene oppleves. Et sted som ikke preges av bestemte distinksjoner og koder vil i lys av Rose være lettere å identifisere seg med, og det er dermed nærliggende å tro at en følelse av tilhørighet og insideness ved disse rekreasjonsarenaene ikke behøver å følge sosiale skillelinjer (Rose 1995; Relph 1976).

Når det gjelder respondentenes bevegelsesmønster viser analysen en negativ eller ingen korrelasjon knyttet til sysselsetting, utdanning og økonomi. Dette bekrefter min hypotese H3: Det er en negativ korrelasjon mellom sosial bakgrunn og bevegelse i nærområdet. En slik negativ korrelasjon mellom sosial bakgrunn og bevegelsesmønster peker mot at flere fra lavere sosiale lag bruker nærområdet og uterommene i byen til fots.

Analysen viser at de som ikke er sysselsatt går betydelig flere turer i nærområdet enn de som er sysselsatte, noe som stemmer overens med Reisevaneundersøkelsen (Hjorthol, Engebretsen og Uteng 2014). Dette kan skyldes at dette er en gruppe som i større grad har tid og mulighet til å spasere i nærområdet. Sysselsetting kan også utgjøre en sosial indikator. Selv om utdanningsnivå eller inntekt ikke har en signifikant korrelasjon med antall spaserter i nærområdet, kan sysselsetting også fungere som et mål på sosial bakgrunn. Dette er en gruppe uten jobb, og representerer blant annet arbeidsledige, midlertidige sykmeldte, uføretrygdte og

pensjonister. Selv om mange av disse kan ha høyere utdanning, stiller de likevel svakere økonomisk enn de aller fleste arbeidstakere. I tillegg til å kunne utgjøre et økonomisk aspekt, kan det å stå utenfor arbeidslivet også utgjøre en mangel på sosial kapital (Bourdieu 1986). Det å ikke ha et fast og stødig nettverk kan gjøre nabolaget enda viktigere, og det er mulig at de som ikke er sysselsatt ser på det å spasere i nabolaget som en mulighet til direkte eller indirekte sosialisering.

Modellen knyttet til Ungdata viser at ungdommer fra lavere sosiale lag oppholder seg mer ute i gatene. Her er det foreldres utdanningsnivå og familiens økonomi som gir utslag. Ungdata inneholder færre variabler knyttet til sosial bakgrunn enn de andre datasettene, og det er derfor vanskelig å si noe konkret om respondentenes bakgrunn. Det er likevel nærliggende å tro at familier med lavere utdanningsnivå og dårlig økonomi har begrenset med plass for rekreasjon. Det er derfor mulig at ungdommer fra disse familiene i større grad har et behov for å bevege seg ut i byområdet for å være sosial. Med utgangspunkt i Bourdieu (1986) kan man derfor anta at det er mangelen på økonomisk kapital som «tvinger» dem ut i byrommet. Dette kan i så fall underbygges av rapporten «Ung og ute», hvor det kommer frem av ungdom fra lavere sosiale lag i Oslo opplever å måtte bruke uteområdene for fritid og sosialt samvær på grunn av begrenset plass hjemme (Hagen et al. 2016).

Selv om analysen knyttet til bevegelsesmønster innehar avhengige variabler som kun sier noe om spaserturer i nabolaget og oppholdelse ved gatehjørner, kan de likevel gi en pekepinn på hvordan offentlige byrom brukes. Det å ha lav økonomisk, kulturell og eventuell sosial kapital ser ikke ut til å være et hinder for å benytte seg av nabolaget og byrommet. I likhet med de rekreasjonelle aktivitetene er det derfor nærliggende å tro at byrommene også kan oppleves som universelle og åpne for alle, og at det sannsynligvis ikke kreves bestemte disposisjoner for å kunne ta i bruk og identifisere seg med disse områdene.

6.2.1 Sosial rettferdighet i de offentlige rom?

Min analyse viser som nevnt at det å bevege seg i nabolaget og bybildet har en negativ korrelasjon med sosial bakgrunn, i tillegg til at rekreasjonstilbud som parker, kafeer og restauranter har svak eller ingen signifikant korrelasjon med sosial bakgrunn. Dette tyder på at det sannsynligvis ikke kreves en bestemt kapitalmengde eller spesifikke disposisjoner for å kunne ta i bruk kafeer, restauranter, parker og byrommene. Dette kan igjen innebære at ikke kun bestemte sosiale grupper identifiserer seg med og føler seg inside ved slike steder, og at tilbudene framstår som attraktive for ulike mennesker på tvers av sosiale skillelinjer (Rose 1995; Relph 1976). Rose (1995) understreker at sted oppleves og tolkes fra et individs sosiale

posisjon, og det er nærliggende å tro at byrommene – i motsetning til de kulturelle tilbudene – oppleves som mer tilgjengelige av mennesker fra lavere sosiale lag. Det er derfor nærliggende å tro mennesker fra lavere sosiale lag potensielt kan utgjøre et betydelig menneskelig innslag i bybildet – noe som kan peke mot at rekreasjonelle og offentlige områder kan utgjøre en inkluderende prioritering.

Med utgangspunkt i de offentlige retningslinjene for byutvikling og gjennomgått litteratur, er det tydelig at de tunge prioriteringene i moderne byplanlegging ofte tilfaller høyere sosiale lag, særlig med tanke på kultur. Samtidig må det understrekes at den moderne byplanleggingen, som gjennomgått tidligere, også vektlegger betydningen av livet mellom husene – hvor mennesker kan møtes og sosialisere. Byene var for bare noen tiår siden hovedsakelig preget av biltrafikk, mens det nå er blitt et sentralt mål for myndighetene og utviklere å legge til rette for folkeliv og minsket biltrafikk i byene. (Gehl 2010; Kommunal- og regionaldepartementet og Miljøverndepartementet 2013). Der bybildet før var preget av separate bygninger adskilt av større eller mindre bilveier, er det nå i større grad lagt til rette for at byrommene mellom bygningene er tilpasset bevegelse til fots eller sykkel, samt en verdsetting av byrom for rekreasjon og benyttelse av tilbud på bakkeplan (Gehl 2010; Robbins 2005).

Den nye forestillingen om det gode livet i byen innebærer korte avstander og lite bilbruk, og derfor er et yrende folkeliv i bybildet en vesentlig og nærmest uunngåelig implikasjon av den kompakte byen. Offentlige rom og gater skal brukes, og det å være tett på hverandre er en vesentlig del av den moderne byen (Kommunal- og regionaldepartementet og Miljøverndepartementet 2013). Med utgangspunkt i min problemstilling og mine funn kan dette fokuset på byrommene, i motsetning til de store investeringene i kulturtilbud, representere et større potensiale for sosial inklusjon i den moderne byen. De nye tendensene i byplanleggingen trenger derfor ikke å ha utelukkende negative konsekvenser for utsatte samfunnsgrupper. Vi godtar at byen og gatene fylles av folk, og det blir ikke ansett som en plage at mennesker samles i åpne byrom, parker eller kafeer. Dette kan være en fordel for sosiale grupper som ikke har ressurser eller interesse av å delta i kulturtilbudet, da på grunn av manglende kulturell kapital (Bourdieu 1984). Med utgangspunkt i dette vil jeg derfor påstå at vektleggingen av folkeliv i byen kan representere en inkluderende mekanisme.

6.2.2 Å settes ut på gata

Det skal likevel understrekes at intensjonene bak økt folkeliv i byen ikke nødvendigvis er sosial utjevning. Bevegelsen innad i byen er ikke nødvendigvis et mål i seg selv, da den i stor grad

fungerer som et middel for å sørge for effektiv forflytning mellom bolig, arbeidsplass og ulike tilbud i den kompakte byen. Hovedpoenget med den moderne byen er hovedsakelig fortetting, nærhet og bærekraftighet, ikke byrommene og fortauene i seg selv. I de offentlige retningslinjene for byutvikling begrunnes byrom og folkeliv med konsum og bærekraftighet, og derfor kan mye av bevegelsen i bybildet anses som et verktøy for å oppnå full effekt og utnyttelse av andre tiltak og prioriteringer.

Selv om det er mulig å se fordeler i den økte verdsettingen av livet mellom husene, trenger altså ikke dette å rettferdiggjøre den dominerende prioriteringen av andre og sannsynligvis mer utilgjengelige tilbud. Når hovedprioriteringene i norsk byplanlegging er tilbud som ikke er like tilgjengelig for alle, kan konsekvensene være at lavere sosiale lag bokstavelig talt «settes ut på gata». De kan oppleve å bli ekskludert fra urbane tilbud på grunn av personlige disposisjoner og kapitalmengde, og ender dermed med å bli henvist til uterommene og rekreasjonstilbudene. De offentlige retningslinjene peker som nevnt ikke mot at liv i gatene er et sosialpolitisk initiativ, og jeg tolker det hovedsakelig som et bærekraftig klimatiltak, i tillegg til å spille en avgjørende rolle i holde liv i næringslivet (Kommunal- og regionaldepartementet og Miljøverndepartementet 2013).

Dette gjør byrommene sårbare for forandringer i byplanleggingen, da et framtidig skifte i andre prioriteringer kan innebære at byrommene ikke lenger blir sett på som et gode eller et offentlig anliggende – noe som allerede kan være i ferd med å skje. Banerjee (2001) beskriver hvordan markedsliberalismen har ført til nedleggelse og nedprioritering av offentlige goder og byrom, og i Norge ser vi allerede at det har skjedd en betydelig reduksjon i parker og grøntarealer i de store byene (Thorén 2010). Banerjee understreker at dette går hånd i hånd med en økende privatisering av byrom, noe som i Norge er eksemplifisert gjennom blant annet utviklingen av Tjuvholmen i Oslo (Bjerkeset og Aspen 2015). En slik privatisering kan ha sosiale konsekvenser for byens innbyggere og deres opplevelse av stedet. Bjerkeset og Aspen (2015) beskriver hvordan Tjuvholmen har fått en økt «stramhet» etter at det ble privatisert, og oppførsel ved stedet reguleres gjennom ulike forbud knytte til for eksempel bruk av skateboard og bading på kveldstid.

Med utgangspunkt i Cresswell (1996) vil jeg påstå at en slik regulering av et «offentlig» sted ikke bare handler om regler, lover og bestemmelser, men er i lengste forstand et spørsmål om hvem som er velkommen og hører til. En nedprioritering og privatisering av rekreasjonsområder kan derfor ramme de gruppene som ikke klarer å tilpasse seg en økt stramhet, eller ikke har alternative arenaer å oppsøke hvis tilbud fjernes. Dette kan i ytterste forstand innebære en ekskludering fra byen i sin helhet, da disse tilbudene sannsynligvis utgjør

en av få prioriteringer i moderne byplanlegging som ikke krever spesifikke ressurser eller disposisjoner for deltakelse. Dette skal jeg komme nærmere inn på i det følgende.

6.3 Gentrifisering: Byen for middelklassen

Det er viktig å understreke at de kvantitative funnene knyttet til de urbane aktivitetene jeg har undersøkt, bare utgjør en liten del av et større bilde og forståelse av den moderne norske byen. Den store kultursatsningen og verdsettingen av åpne byrom og rekreasjon i bybildet er kun en del av en større og mer omfattende transformasjon av norske byer, der alle de nye tendensene i moderne byutvikling henger sammen og ikke operer alene (Nenseth 2005). I litteraturgjennomgangen viste jeg hvordan moderne byplanlegging handler om både økonomi, image og livet mellom husene, og jeg mener disse prioriteringene må vurderes i sin helhet – for å vise hvordan mine funn ikke bare handler om enkeltaktiviteter, men en generell gentrifisering av norske byer. Verdsettingen av kultur og byrom hadde sannsynligvis ikke funnet sted uten de andre dominerende prioriteringene litteraturen og offentlige retningslinjer illustrerer, og jeg skal i det følgende diskutere hvordan byimage og endringer i næringslivet – i likhet med kultursatsningen – også kan utgjøre en ekskludering av lavere sosiale lag.

6.3.1 Image og gentrifisering

Det å bo i byen har utvilsomt fått et bedre rykte de siste tiårene, og byene har opplevd en stor tilflytting og økt attraktivitet. Denne attraktiviteten forteller noe om den transformasjonen norske byer har vært gjennom, og det å bo i byen er i større grad enn tidligere ansett som et gode (Lundberg og Danielsen 2010). Som Røe (2015) understreker, er byene blitt et objekt for rangering, hvor det å tiltrekke seg potensielle beboere og sikre videre utvikling er et sentralt mål for byplanleggere. Imagebygging har blitt en naturlig del av norsk (og internasjonal) byutvikling, og de kulturelle tilbudene, de åpne byrommene og rekreasjon i bybildet utgjør alle en del av byenes nye image.

Tidligere var byen et område hovedsakelig bestående av tunge industrier og lavere sosiale samfunnslag, hvor mennesker har bodd dårlig og trangt (Moseng 2015). Nå bygges klimavennlige (og kostbare) boliger og uteområder rustes opp – og resultatet er en gentrifisering av mange norske byer. Der byen før var et område med industri og rimelige leiligheter med lav standard, har byen nå blitt et svært attraktivt område å bosette seg (Røe 2015). Byen er ikke lenger forbundet med støyende industriområder, leiligheter med dårlig standard og familiefiendtlige nabolag, og byen ilegges nå mange andre kvaliteter enn tidligere. Det har i det store og det hele vokst fram en ny og attraktiv forestilling om byen som et sted å leve, hvor alle daglige gjøremål og aktiviteter kan foregå innenfor bykjernen. Byen skal være en arbeidsplass,

en rekreasjonsarena og et nabolag – og byen er ansett som et sted man kan leve et godt liv (Lundberg og Danielsen 2010).

Byens attraktivitet gjenspeiles blant annet i den enorme prisveksten på boliger. Norge opplever en prisvekst på boliger i store deler av landet, men det er først og fremst i de større byene at denne utviklingen er tydeligst. Leiligheter i byenes sentrumsområder prissettes svært høyt, og selges ofte betydelig over takst (Eidendom Norge 2017; Berger 2016). Det høye prisnivået på boliger gjør det utfordrende for mange å bosette seg i byen, da mange ikke har råd til å kjøpe seg inn på byens boligmarked. Det å ikke kunne bosette seg i byen er sannsynligvis den mest betydningsfulle ekskluderingen fra stedet, ettersom bosted har stor betydning for hvilket område og hvilke tilbud man benytter seg av. På denne måten kan det økende fokus på image og å tiltrekke seg «de rette folka» ikke kun være ekskluderende gjennom en enorm kultursatsning, men også være indirekte ekskluderende gjennom høye boligpriser. Med utgangspunkt i dette vil jeg derfor argumentere for at både kulturell og økonomisk kapital har betydning for hvorvidt man inviteres inn i den moderne byen (Bourdieu 1986).

6.3.2 En by for høyt utdannede kontorarbeidere?

I tillegg til bolig er også arbeidsplasser en viktig del av hverdagen – noe som også gjelder i byen. De nyere endringene av byene har ført til et skifte i byens næringsliv, og en sentral utvikling i norske (og internasjonale) byer er det nevnte skiftet fra den industritunge byen (Nenseth 2005). Det er først og fremst de servicebaserte og kunnskapsintensive næringene som kjennetegner de større byenes næringsliv, og det er i stor grad slike arbeidsplasser det legges til rette for i dagens byplanlegging (Røe 2015; Florida 2005; NOU 2016:3). Hvis man ser nærmere på de nasjonale forventningene til regional og kommunal planlegging er det tydelig at myndighetene har et ønske om fylle byene med arbeidsplasser – og da helst innovative næringer som fungerer godt i en kompakt og bærekraftig by (Kommunal- og moderniseringsdepartementet 2015). Med utgangspunkt i de historiske endringene i byene er det derfor tydelig at enkelte næringer i dag er mer «byvennlige» enn andre. Innovative og kunnskapsintensive næringer består hovedsakelig av kontorbaserte arbeidsplasser, som uten større problemer kan plasseres i hvilket som helst bygg og etasje. Slike næringer fungerer altså godt i en by preget av fortetting og lite areal. Det er derimot lite som tyder på at de nasjonale forventningene til planlegging ønsker en by preget av andre og mer plasskrevende arbeidsplasser, som for eksempel mer produksjonsbaserte og manuelle næringer. Det er derfor rimelig å anta at fabrikker, verksteder og brannstasjoner passer dårlig inn i ideen om en kompakt, bærekraftig og klimavennlig by.

Det at enkelte næringer inviteres inn i byen foran andre er sannsynligvis et spørsmål om både plass, bærekraftighet og ikke minst vekst, men konsekvensene er at enkelte næringer kategorisk utelates fra bybildet. Dette gjelder sannsynligvis de plasskrevende og industrielle næringene, hvor mange av arbeidstakerne sannsynligvis har betydelig lavere utdanning enn ved mange av de kontorbaserte og kunnskapsintensive arbeidsplassene. Hvis det er kun de kontorbaserte næringene som inviteres inn i byen, vil denne invitasjonen først og fremst falle på en gruppe arbeidstakere bestående av høyt utdannede mennesker. Dette kan igjen ha konsekvenser for hvordan ulike mennesker og arbeidstakere oppfatter og opplever byen. Den kompakte byen kan representere og symbolisere en givende og trivelig arbeidsplass, men da hovedsakelig for de som har et arbeid man finner i bybildet. De som jobber i mer produksjonsbaserte næringer må sannsynligvis ut av bykjernen for å dra på jobb, og arbeidsdagen vil derfor for mange tilbringes utenfor de fortettede og kompakte byområdene.

Denne inkluderingen og ekskluderingen av næringer i moderne byplanlegging kan derfor være medvirkende til en by ikke alle kan identifisere seg med. Det skapes en bestemt forestilling av hvilke arbeidsplasser som hører hjemme i byen, og denne forestillingen fremstår sannsynligvis som naturlig for de fleste – da planleggingen og utviklingen begrunnes av fysiske hensyn. Dagens byer skal være kompakte, og da er det *naturligvis* liten plass til store og støyende næringer midt i bybildet. I lys av Cresswell (1996) kan denne inkluderingen av servicebaserte og kunnskapsintensive næringer i bybildet vise til hvordan man gjennom det materielle ved et sted kan rettferdiggjøre og begrunne inklusjon og eksklusjon. Den kompakte byen fremstår som nærmest en sannhet, og de aller fleste kan ved hjelp av «sunn fornuft» innse at plasskrevende og støyende næringer ikke passer inn i en slik by.

6.4 Den moderne byen: Romliggjøring av kapitalene

Det foregående viser hvordan kultur- og byromsatsning kun er to av flere prioriteringer i dagens byplanlegging, og at flere av de tendensene som ble gjennomgått i litteraturen kan ha de samme potensielt ekskluderende implikasjonene som kultursatsningen. Mine kvantitative funn, i tillegg til den generelle gentrifiseringen av norske byer, peker altså på en sammenheng mellom sosial bakgrunn og bruken av ulike urbane tilbud. Lignende sammenhenger er påvist tidligere, og spørsmålet blir da hvordan disse sammenhengene skiller seg fra hvilket som helst annet funn knyttet til forbruksvaner og sosial bakgrunn. Det at noen oftere går i operaen enn andre er ikke et banebrytende funn, og det samme gjelder påstander om at folk med god råd kan kjøpe dyre boliger og at folk med «kontorjobb» kan jobbe på kontor. Bourdieus forklaringer på slike sammenhenger er heller ikke noe nytt, og dermed fremstår mine funn som rimelig

selvforklarende for enhver med en grunnleggende sosiologisk og analytisk kompetanse. Det jeg derimot mener mine funn peker mot – underbygd av den generelle gentrifisering av norske byer – er hvordan ens individuelle kapitalmengde i byen kan knyttes opp mot et romlig aspekt.

En by er mer enn kun de spesifikke kulturaktivitetene, da en by er et større eller mindre geografisk område som samler og inneholder svært mange ulike tilbud. Byen er blitt et område hvor man skal bo, jobbe og leve, og utgjør dermed mer enn kun lokalisering for ulike aktiviteter. Bourdieu forklarer svært godt hvorfor noen sosiale grupper ikke går i operaen, men i byen settes disse sosiale mekanismene i en større geografisk kontekst. Når byene fylles av høykulturelle tilbud – og dyre boliger og kunnskapsintensive arbeidsplasser – kan enkelte grupper ikke bare risikere å bli ekskludert fra de spesifikke tilbudene, men også området i sin helhet. På denne måten kan byen, og derunder byplanleggingen, representere en arena hvor distinksjoner og disposisjoner kobles opp mot det geografiske – der byen i seg selv kan utgjøre et sosialt felt. I lys av Bourdieu og stedsteori kan det å ha høy økonomisk, kulturell og sosial kapital derfor ikke kun påvirke bruken av de enkelte tilbudene, men påvirke hvordan hele byen som sted oppleves.

Opgavens teoretiske rammeverk kan brukes til å forstå både det geografiske og personlige ved moderne byplanlegging, hvor Bourdieu forklarer forbruksvaner, og stedsteori belyser opplevelse av sted. Selv om jeg mener at byen representerer en kobling mellom kapitalmengde og sted, vil jeg vil påstå at en potensiell syntese av Bourdieus klasseteori og geografisk stedsteori ikke er nødvendig for å forstå moderne byutvikling – da de på ingen måte utelukker hverandre som potente forklaringer på sosial ulikhet i byen. Bourdieu åpner opp for at kapitalmengde er avgjørende for *hvor* man føler seg velkommen, og stedsteori belyser hvordan *sosiale forskjeller* kan påvirke hvordan man oppfatter og opplever et sted. Koblingen mellom disse mekanismene kan være kraftfull, da ens personlige disposisjoner i byen får geografiske konsekvenser. Det Relph betegner som *eksistensiell insideness* – en dyp og ubevisst involvering i et sted eller område – vil derfor i større grad være oppnåelig for de som identifiserer seg med et sted og dets kvaliteter (Relph 1976; Rose 1995).

Hvis man ikke bruker de tilbudene som byen sentrerer rundt (herunder både kultur, bolig og jobb), kan man indirekte bli ekskludert fra hele stedet. En slik indirekte ekskludering kan ta form som en personlig og individuell avvisning av stedet, da man ikke ønsker å bo eller delta i byen. En slik avvisning kan for den enkelte skyldes det som framstår som «praktiske» årsaker, for eksempel at man har en jobb og fritidsinteresse som ikke er mulig å gjennomføre i byområder, selv om konsekvensen av slike praktiske hindre kan være at man faktisk ikke identifiserer seg med byen i sin helhet. Hvis man føler seg «fremmed» i byen – fordi man ikke har interesse for høykultur, ikke har en sentrumsbasert arbeidsplass eller økonomi til å kjøpe

bolig – vil man muligens avvise byen som et sted man ønsker å være. På denne måten kan menneskers individuelle kapitalmengde få et romlig og geografisk aspekt, da kapitalmengden kan avgjøre hvordan man opplever byen som et sted.

Byen kan altså være en arena hvor distinksjoner og det geografiske møtes, og kan på denne måten fungere en sterk sosial mekanisme. Selv om tilhørighet og identifisering med et sted kan anses som et hovedsakelig individuelt og personlig anliggende, er det viktig å understreke at sted ofte er sosialt konstruert (Cresswell 1996). Som både Rose (1995) og Cresswell (1996) understreker, er sted ofte konstruert av aktører som har makt til å definere hvordan stedet skal være, hva som er passende oppførsel og hvem som hører til. Det å ikke identifisere seg med og føle tilhørighet til byen kan oppleves som personlig og individuelt, men kan skyldes de omkringliggende strukturene. Bourdieu (1977) understreker at mennesker har en stor individuell handlekraft, men at denne ofte påvirkes av overhengende og nærmest usynlige strukturerende krefter. Det at noen avviser et sted kan derfor skyldes avgjørelser og konstruksjoner som er foretatt av andre, og i den moderne byen er det hovedsakelig snakk om myndigheter og byplanleggere. Det at byens prioriteringer knyttes til personlige og individuelle disposisjoner kan tilsløre det faktum at kultursatsning, fortetting og bærekraftighet først og fremst er politiske og strukturelle avgjørelser. Med utgangspunkt i dette vil jeg derfor påstå at byen er en arena for sosial distinksjon, og at byen derfor potensielt kan utgjøre et kraftfullt ideologisk verktøy.

6.4.1 Byen som ideologisk verktøy

Den formen for planleggingen vi er vitne til i dag har stor oppslutning, og de fleste fagfolk og politikere er nok enige i at vi er inne på et nyttig spor i norsk byutvikling. Det tas hensyn som ikke ble tatt for bare noen tiår tilbake, og byplanleggingen har funnet nye måter å være fremtidsrettet på. Det er derfor få som stiller spørsmål ved dagens prioriteringer. Fortetting og bærekraftighet nyter bred anerkjennelse, og fremstår nærmest som et mantra i utviklingen av norske byer. Det råder stor enighet rundt klimautfordringene, og det å bo og jobbe tettere og mer miljøvennlig framstår sannsynligvis som logisk og fornuftig for både politikere, forskere og lekmenn. I tillegg framstår prioriteringen av spektakulær kultur som et utelukkende gode, hvor befolkningen får mulighet til å gå på utstilling, opera og teater i flotte og nye bygg.

Den store enigheten rundt disse tendensene kan ha en viss lammende effekt, da det kan bli mindre takhøyde for andre forståelser av byen. Det at dagens prioriteringer i byplanlegging nærmest regnes som selvfølgeligheter, og i liten grad kritiseres, gjør byutvikling til en potensiell kanal for ideologi og ideologiske overbevisninger. Cresswell (1996) beskriver hvordan sted kan

fungere som et ideologisk verktøy, og at man gjennom sted kan definere passende og upassende oppførsel. Han beskriver blant annet hvordan diskusjonen rundt uteliggere på togstasjoner har blitt adressert fra politikere med utsagn som betyr at togstasjoner er laget for reising, ikke overnatting eller beboelse (Cresswell 1996). Denne mekanismen, hvor man henviser til et steds naturlighet og funksjon for å definere hva som er passende oppførsel ved stedet, kan belyse det som foregår i moderne byer. Forestillingen av hva som er en god by – hva som passer inn eller ikke – er en svært virkningsfull sosial mekanisme. En stor oppslutning rundt den byforståelsen vi finner i dagens byplanlegging kan føre til at andre forståelser av byen undertrykkes. Rose (1995) og Cresswell (1996) skriver at mye av makten i sted ligger i at enkelte lesninger og tolkninger av et sted utkonkurrerer andre lesninger og tolkninger av det samme stedet. En forståelse om at byer skal være kompakte, miljøvennlige og bestående av kultur og kunnskapsintensive næringer vil kunne havne i konflikt med andre forståelser av byen som verdsetter andre og motstridende aspekter. Dette vil kunne føre til at andre og alternative tilbud nedprioriteres, og dermed i ytterste konsekvens skape en by som mange ikke føler seg hjemme i.

Med utgangspunkt i Cresswell og Bourdieu, kan en slik følelse av å ikke høre til, å føle seg «out of place», framstå som helt logisk og naturlig for alle – også for den det gjelder. Det å konkludere med at «byen ikke er et sted for meg», er i all hovedsak en tanke om at man som menneske ikke er laget for å bo i byen – og ikke en tanke om at byen ikke er laget for seg selv som menneske. Byen kan på denne måten fungere som et ideologisk verktøy, både gjennom sosiale distinksjoner og det romlige aspektet. Det at byene hovedsakelig er et resultat av politiske avgjørelser og prioriteringer tilsløres, og byene blir i større grad oppfattet som noe naturlig og egenrådig – med sin egen kraft og logikk. En slik oppfatning av et sted som noe naturlig og selvstendig er ifølge Cresswell ikke bare potensielt ekskluderende, men også feilaktig. Sted er som nevnt hovedsakelig sosialt konstruert, og er dermed ikke en absolutt og naturlig størrelse (Cresswell 1996; Rose 1995; Relph 1976).

Gjennom denne tilsløringen er det derfor mulig for myndigheter og planleggere å skape en by ut fra sin egen forståelse uten at dette er påfallende for byens beboere. Med utgangspunkt i Rose (1995) kan man påstå at myndighetene har mulighet til å ta hensyn til sin egen sense of place i planleggingen av byer. Likevel vil jeg understreke at jeg på ingen måte påstår at myndighetene bevisst er klar over sin egen makt, da byutviklere sannsynligvis rammes av de nøyaktig samme mekanismene som andre innbyggere – nemlig at de rådende trendene i byutviklingen fremstår som naturlige. Bourdieu (1977) beskriver hvordan makten som oftest er usynlig og tilslørt – også for de som sitter med den. Det å satse tungt på kulturelle tilbud og

åpne byrom fremstår som fornuftig for de aller fleste, og er sannsynligvis ikke et resultat av bevisst kalkulering fra mektige overmenn.

Med hensyn til min problemstilling vil jeg derfor påstå at byplanlegging kan ha betydelige sosiale konsekvenser, og derfor kan anses som klasset. Det at enkelte sosiale grupper direkte eller indirekte favoriseres i byplanleggingen kan gi ulike utslag, og en klasset byplanlegging kan framprovosere en bevisst eller ubevisst avvisning av stedet fra de gruppene som føler seg marginaliserte (Rose 1995). Om det er dette som forårsaker den utskiftningen av beboere vi er vitne til i dagens norske byer er kun spekulasjoner, men jeg vil likevel påstå at de siste tiårs endringer i norsk byplanlegging sannsynligvis skaper en by som mange ikke identifiserer seg med. På denne måten kan dagens byplanlegging utgjøre en kanal for symbolsk vold, hvor enkelte grupper ser seg nødt til å avvise stedet på bakgrunn av individuelle forutsetninger (Bourdieu 1977). Symbolsk vold kan i norske byer manifestere seg gjennom at lavere sosiale lag presses ut av stedet på grunn av faktorer som framstår som naturlige og individuelle, men som i realiteten er konsekvenser av myndigheters og byplanleggeres prioriteringer.

Jeg vil være forsiktig med å påstå at byene gjennom disse mekanismene skaper sosial ulikhet, og heller moderere meg til å påstå at byene først og fremst gjenspeiler rådende og allerede eksisterende sosiale skillelinjer i det norske samfunn (Jarness 2013). Det er også viktig å understreke at forestillingene om hva som er gode byer og god byutvikling har endret seg mye gjennom tidene. En kobling mellom kapitalmengde og sted er derfor ikke et nytt fenomen, og har sannsynligvis tatt mange ulike former gjennom byens historie. I den tidligere industribaserte byen med dårlige leiligheter var det sannsynligvis lite hensiktsmessig for folk med høy økonomisk kapital og andre typer jobber å bo og leve i byen, så denne mekanismen kan gå begge veier. Oppfatninger av byen er stadig i endring, og det er nærliggende å tro at dagens oppfatning etter hvert også vil utsettes for en mer gjennomgående kritikk. Framtidens byplanlegging kan altså innebære en kobling mellom sted og helt andre kapitaluttrykk, og dermed kunne inkludere og ekskludere helt andre grupper enn i dag.

7. Avslutning

Hovedmålet med denne oppgaven har vært å undersøke hvordan ulike sosiale grupper bruker byen – i et forsøk på å besvare hvordan moderne norsk byplanlegging kan forstås som klasset. Jeg har gjennom min kvantitative analyse avdekket at det er en forholdsvis sterk positiv korrelasjon mellom sosial bakgrunn og bruken av kulturelle tilbud. Jeg har også avdekket at det ikke er en nevneverdig korrelasjon mellom sosial bakgrunn og bevegelsesmønster og rekreasjonsaktiviteter. Med utgangspunkt i dette har jeg diskutert hvordan en prioritering av kulturelle tilbud i byene kan fungere som en ekskluderende mekanisme for de som ikke innehar den nødvendige kulturelle kapitalen til å bruke og identifisere seg med slike tilbud.

Jeg har også belyst hvordan kultur og rekreasjon bare er en del av en større bymessig ekskludering. I forlengelse av mine funn har jeg diskutert videre hvordan ens kapitalmengde ikke bare kan ha konsekvenser for bruken av urbane kulturtilbud, men også andre kjennetegn ved moderne norske byer. Til sammen har det skjedd mange endringer i norsk byplanlegging som gjør at byen i større grad enn før kan anses som et sted hovedsakelig tilpasset høyere sosiale lag. En omfattende gentrifisering av norske byer, inkludert satsningen på kultur, kan være ekskluderende for de som ikke innehar hverken nok kulturell eller økonomisk kapital til å slippe til og føle seg hjemme i den moderne byen. Jeg adresserer dermed koblingen mellom kapitalmengde og sted, hvor ens personlige disposisjoner i byen får geografiske konsekvenser. Hvis byen hovedsakelig preges av arenaer som krever en viss mengde kapital for deltakelse, vil man ikke kun bli ekskludert fra selve tilbudet, men i ytterste konsekvens byen i sin helhet.

Jeg skal ikke forsøke å komme med en løsning på at noen risikerer å ekskluderes fra byen, da bildet sannsynligvis er svært sammensatt. Likevel kan det hende at en omprioritering i byplanleggingen potensielt kan inkludere flere mennesker i byen. Med utgangspunkt i de mekanismene jeg har påpekt – herunder særlig koblingen mellom kapitalmengde og sted – kan myndighetene med fordel ha større variasjon i prioriteringer, utvikling og planlegging av norske byer. En mulighet kan være å inkludere et bredere spekter av tilbud, arbeidsplasser og boliger, slik at flere ulike mennesker får mulighet til og et ønske om å bo i og bruke byen. En annen mulighet kan være å prioritere flere «universelle» arenaer, altså arenaer som ikke avhenger av visse disposisjoner for å bli brukt. Med utgangspunkt i mine funn kan dette være flere rekreasjonelle arenaer som kafeer og uteområder, da dette var tilbud som ikke viste en like sterk korrelasjon med sosial bakgrunn som de kulturelle tilbudene. Det kan også være fordelaktig å prioritere offentlige instanser som for eksempel skoler, som i større grad enn andre arenaer kan anses som universelle. Det viktigste er likevel ikke hvilke spesifikke tilbud som skal prioriteres,

men heller at myndigheter og byutviklere har en grunnleggende forståelse for at ethvert tilbud ikke favner alle innbyggere.

Dessuten må det understrekes at den nyere utviklingen av norske byer ikke nødvendigvis må anses som utelukkende problematisk og negativ, da ulik bruk av urbane tilbud ikke er nødt til å vitne om en omfattende og ufrivillig ekskludering basert på klasse. Gjennom diskusjonen har jeg henvist mye til strukturer og overliggende krefter, men jeg vil påpeke at også den selvstendige aktøren utgjør en brikke i bruken av den moderne byen. Bourdieu understreker at aktører ikke er hjelpeløse ofre for strukturelle krefter, da de sosiale strukturene kun opprettholdes gjennom å bli anvendt og reproduisert av aktørene (Bourdieu 1977). Steder avhenger å bli brukt, og hvis folk slutter å bruke et sted vil det etter hvert opphøre å eksistere eller innta en annen form. Som Rose understreker, kan mennesker med en annen sense of place enn den rådende uttrykke motstand gjennom å avvise stedet eller skape sin egen versjon av stedet (Rose 1995). Med utgangspunkt i norske byer kan en avvisning og fraflytting ikke nødvendigvis kun representere en tapt kamp for de som flytter, men også være en selvstendig og kompetent avgjørelse om å bosette seg et sted som passer bedre for seg selv og sine forutsetninger og disposisjoner.

7.1 Veien videre

Min teoretiske tilnærming til sosial bakgrunn og sosial ulikhet har hovedsakelig vært Bourdieus beskrivelser av kapitaler, distinksjoner og makt. Bourdieus teoretiseringer har lenge utgjort en legitim forklaring på sosial ulikhet, men likevel står hans tanker sannsynligvis sterkere i Frankrike enn i Norge. Flere norske sosiologer har tatt til ordet for at de mekanismene Bourdieu belyser ikke nødvendigvis kan direkte overføres til det norske samfunn. Sosiologen Ove Skarpenes beskriver hvordan den utdannede norske middelklassen ikke trekker så sterke kulturelle skiller som det Bourdieu påstår, og at den kulturelle kapitalen ikke utgjør en like betydelig symbolsk maktfaktor i Norge (Skarpenes 2007). Med utgangspunkt i mine og andres funn er det likevel grunn til å tro at vaner også i Norge følger sosiale skillelinjer (Jarness 2013). Det ligger i tillegg en betydelig potensiell maktfaktor i byplanleggingen, da myndighetene tar avgjørelser som kan inkludere og ekskludere basert på hvilke mennesker som benytter seg av de ulike tilbudene.

Dette gir likevel ikke grunn til å ikke innlemme andre teoretiske forklaringer på ulike sosiale grupper bruk av byen, og videre forskning kan med fordel ta i bruk andre teoretiseringer for å forstå nordmenns byvaner og opplevelse av byen. Denne oppgaven har undersøkt bruk av byen i et klasseperspektiv, og det er mange mulige perspektiver som ikke er belyst. Cresswell (1996) understreker at menneskers opplevelse av sted handler om mer enn klassebakgrunn, og

at andre faktorer som kjønn, alder, etnisitet, etc. kan være like avgjørende for hvordan et individ oppfatter og tar i bruk ulike steder. Han beskriver blant annet hvordan steder oppleves ulikt av kvinner og menn, og hvordan enkelte minoriteter opplever en indirekte ekskludering fra bestemte nabolag og byområder (Cresswell 1996). Dette peker på at videre studier av bruk av byen derfor med fordel kan undersøke og diskutere temaet ved hjelp av andre innfallsvinkler.

En videre studie på feltet kan også innebære en annen metodisk tilnærming. Som nevnt innledningsvis, er denne oppgaven et kvantitativt bidrag til feltet. Det meste av tidligere forskning knyttet til by og byplanlegging har vært kvalitativ, og denne oppgaven kan derfor gi en pekepinn på større tendenser i befolkningen. Konsekvensen av en slik tilnærming er at jeg har begrenset grunnlag for å si noe om individuelle og personlige opplevelser av byen, og oppgaven har derfor hovedsakelig fokusert på overhengende strukturer. I forlengelse av den selvstendige aktøren er det mulig at de som ikke benytter de undersøkte tilbudene er svært tilfredse med byen de bor i, og at en lav deltakelse ved de undersøkte tilbudene ikke nødvendigvis behøver å føles som en form for ekskludering – men heller et selvstendig valg. Temaet kan derfor med fordel belyses fra flere innfallsvinkler og ved hjelp av flere metoder, som i større grad klarer å fange opp individuelle opplevelser av den moderne byen. Feltet er forholdsvis uopptrådt, og også det kvantitative datagrunnlaget er begrenset. Derfor mener jeg det er nødvendig å gjennomføre flere undersøkelser som eksplisitt adresserer bruk av byen – både kvantitativt og kvalitativt.

Litteratur

- Andersen, Bengt, Røe, Per Gunnar, Sæter, Oddrun Kristine (2015). Trust and distrust in Oslo. Examining the relationship between the ideals of urban policy and the (re)actions of citizens, I: Johansson, Magnus Salonen, Taipo Righard, Erica (red.), *Social Transformation in Scandinavian Cities. Nordic Perspectives on Urban Marginalisation and Social Sustainability*. Lund: Nordic Academic Press.
- Bakken, Anders (2016). *Ungdata. Nasjonale resultater 2016* (NOVA Rapport 8/16). Oslo: NOVA.
- Banerjee, Tridib (2001). The Future of Public Space: Beyond Invented Streets and Reinvented Places. *Journal of the American Planning Association*, 67(1), 9-24.
- Berger, Eirik (2016, 21.07). Nå er det full fart, *Dagens næringsliv*, s. 12.
- Bergsli, H. (2015). *Urban attractiveness and competitive policies in Oslo and Marsielle*. (Doktorgradsavhandling), Det samfunnsvitenskapelige fakultet, UiO, Oslo.
- Bjerkeset, Sverre og Aspen, Jonny (2015). Gaven til byen – Tjuvholmen og offentlige rom. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 32(4), 329–340.
- Cresswell, Tim (1996). *In Place/Out of Place*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Cresswell, Tim (2004). *Place: An Introduction*. Oxford: Blackwell.
- Danielsen, Hilde (2006). *Med barn i byen. Foreldreskap, plass og identitet*. (Doktorgradsavhandling), Det historisk-filosofiske fakultet, UiB, Bergen.
- Eiendom Norge (2017). *April 2017. Eiendom Norges boligprisstatistikk*. Hentet 31.05.2017, fra http://eiendommnorge.no/wp-content/uploads/2017/05/Boligstatistikk-april_01.pdf
- Gehl, Jan (2010). *Cities for People*. Washington: Island Press.
- Bourdieu, Pierre (1973). Cultural reproduction and social reproduction, I: Brown, Richard (red.), *Knowledge, Education, and Cultural Change: Papers in the Sociology of Education*. Tavistock Publications: London.
- Bourdieu, Pierre (1977). *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: University Press.
- Bourdieu, Pierre (1984). *Distinction: A Social Critique Of The Judgement Of Taste*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Bourdieu, Pierre (1986). The forms of capital, I: J. Richardson (red.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood.
- Bourdieu, Pierre (1988). *Homo Academicus*. Cambridge: Polity.
- Bourdieu, Pierre (1991). *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.

- Bourdieu, Pierre og Jean-Claude Passeron (1977). *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage.
- Florida, Richard (2005). *Cities and the Creative Class*. New York: Routledge.
- Florida, Richard (2007). *The Fight of the Creative Class – The New Global Competition*. New York: Collins.
- Hagen, Aina L., Andersen, Bengt, Brattbakk, Ingar, Dahlgren, Kenneth, Ascher, Barbera E. og Kolle, Elin (2016). *Ung og ute. En studie av ungdom og unge voksnes bruk av uterom* (AFI rapport 6/2016). Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.
- Hall, Peter (2002). *Cities of tomorrow*. London: Blackwell.
- Harvey, David (1989). From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism. *Geografiska Annaler*, 71(1), 3-17.
- Hjorthol, Randi (2003). *Byidealer, bostedspreferanser og aktivitetsmønstre i Oslo, Bergen og Trondheim* (TØI rapport 672/2003). Hentet fra <https://www.toi.no/getfile.php?mmfileid=2185>
- Huse, Tone (2014). *Everyday Life in the Gentrifying City: On Displacement, Ethnic Privileging and the Right to Stay Put*. Farnham: Ashgate.
- Jarness, Vegard (2013). *Class, status, closure. The petropolis and cultural life* (Doktoravhandling, Universitetet I Bergen) Bergen: Universitetet i Bergen.
- Jenkins, Richard (2002). *Pierre Bourdieu*. New York: Routledge.
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2015). *Nasjonale forventninger til regional og kommunal planlegging*. Hentet 17.02.2017, fra https://www.regjeringen.no/contentassets/2f826bdf1ef342d5a917699e8432ca11/nasjonale_forventninger_bm_ny.pdf
- Kommunal- og regionaldepartementet og Miljøverndepartementet (2013). *Faglig råd for bærekraftig utvikling*. Hentet 15.02.2017, fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/MD/2013/Sluttrapport_byradet.pdf
- Lundberg, Kjetil G. og Danielsen, Hilde (2010). Nærmiljø og plassmyter: Sentrum og drabantby mellom mangfold og trygghet. *Sosiologisk tidsskrift*, 18(2), 115-136.
- Midtbø, Tor (2012). *STATA. En entusiastisk innføring*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Millstein, Marianne og Hofstad, Hege (2017). *Fortetting og folkehelse – hvilke folkehelsekonsekvenser har den kompakte byen?* (NIBR-rapport 2/2017). Oslo: By- og regionforskningsinstituttet NIBR.
- Moseng, Ole G. (2015). «Så derfor kan a vel ikke bo i denna skitten lenger»: Om boligforhold og historiske endringer i helsevilkår. *Plan*, 46(3-4), 20-27.

- Nenseth, Vibeke (2005). Bypolitiske iscenesettelse – nye rollespill for urbane aktører, I: Fimreite, Anne L. og Medalen, Tor (red.), *Governance i norske storbyer. Mellom offentlig styring og privat initiativ*. Oslo: Spartacus.
- NOU 2015:1 (2015). *Produktivitet – grunnlag for vekst og velferd*. Oslo: Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon, Informasjonsforvaltning.
- NOU 2016:3 (2016). *Ved et vendepunkt – Fra ressursøkonomi til kunnskapsøkonomi*. Oslo: Departementenes sikkerhets- og serviceorganisasjon, Informasjonsforvaltning.
- NSD (2008). *Undersøkelse om folks forhold til kommunen, 2008*. Hentet 04.06.17, fra [http://search.nsd.no/study/NS1753?record-type\[0\]=study](http://search.nsd.no/study/NS1753?record-type[0]=study)
- NSD (2015). *Ungdata 2010-2015*. Hentet 04.06.17, fra [http://search.nsd.no/study/NSD2360?record-type\[0\]=study](http://search.nsd.no/study/NSD2360?record-type[0]=study)
- Næss, Petter, Saglie, Inger-Lise og Thorén, Kine H. (2015). Ideen om den kompakte byen i norsk sammenheng, I: Hege Hofstad; Inger-Lise Saglie & Gro Sandkjær Hanssen (red.), *Kompakt byutvikling. Muligheter og utfordringer*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Oldenburg, Ray (1999). *The Great Good Place: Cafes, Coffee Shops, Bookstores, Bars, Hair Salons and Other Hangouts at the Heart of a Community*. New York: Marlowe and Company.
- Orupabo, Julia (2013). *Kompetanse – en symbolsk markør. Kjønn, etnisitet og aspirasjoner i overgangen mellom utdanning og arbeidsmarked*. (Doktorgradsavhandling), Det samfunnsvitenskapelige fakultet, UiO, Oslo.
- Orupabo, Julia (2016). *Kvinnejobber, mannsjobber og innvandrersjobber*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Rabe-Hesketh, Sophia og Skrondal, Anders (2008). *Multilevel and Longitudinal Modeling Using Stata*. College Station, Texas: Stata Press.
- Relph, Edward (1976). *Place and Placelessness*. London: Pion.
- Ringdal, Kristen (2013). *Enhet og mangfold*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Robbins, Edward (2005). Et nabolag uten naboskap – Virkningene av fornyelsen på Grünerløkka, I: Aspen, Jonny (red.), *By og byliv i endring. Studier av byrom og handlingsrom i Oslo*. Oslo: Spartacus.
- Rose, Gillian (1995) *Place and Identity: a sense of place*, I Doreen Massey and Pat Jess (red.), *A Place in the World?* Oxford: Oxford University Press.
- Røe, Per G.(2015). Iscenesettelser av den kompakte byen - som visuell representasjon, arkitektur og salgsubjekt, I: Hege Hofstad; Inger-Lise Saglie & Gro Sandkjær Hanssen (red.), *Kompakt byutvikling. Muligheter og utfordringer*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Rørvik, Therese (2008). Samordnet levekårsundersøkelse 2007 – Tverrsnitt. Tema: Boforhold. Dokumentasjonsrapport. Hentet 12.01.2017, fra https://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/notat_200837/notat_200837.pdf
- Sirowy, Beata (2015). Offentlige rom i en kompakt by, I: Hege Hofstad; Inger-Lise Saglie & Gro Sandkjær Hanssen (red.), *Kompakt byutvikling. Muligheter og utfordringer*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Skarpenes, Ove (2007). Den «legitime kulturens» moralske forankring. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 48(4), 531-558.
- Skog, Ole-Jørgen (2013). *Å forklare sosiale fenomener* (2. utg.). Oslo: Gyldendal.
- Thorén, Kine H. (2010). Grønnstruktur i by – hvordan takle endringene? *Plan*, 42(3-4), 30-35.
- Tjora, Aksel, Henriksen, Ida M., Fjærli, Torbjørn & Grønning, Ingeborg (2012). *Sammen i byen. En sosiologisk analyse av urbane naboskap, nærmiljø og boligens betydning*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag.
- Tjora, Aksel og Scambler, Graham (2013). *Café Society*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hjorthol, Randi, Engebretsen, Øystein og Uteng, Tanu P. (2014). *Den nasjonale reisevaneundersøkelsen 2013/14 – nøkkelrapport* (TØI rapport 1383/2014). Oslo: Transportøkonomisk institutt.
- Vaage, Odd F. (2010). Oslo-befolkningens bruk av kulturtilbud. Hentet 29.01.2017, fra https://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/rapp_201017/rapp_201017.pdf
- Vaage, Odd F. (2011). Nordmenn blant de ivrigste på kultur. *Samfunnsspeilet*, 25(4), 44-48.